

**МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ
УНІВЕРСИТЕТ МИТНОЇ СПРАВИ ТА ФІНАНСІВ**

**Факультет управління
Кафедра психології**

КВАЛІФІКАЦІЙНА РОБОТА БАКАЛАВРА

**на тему: ПСИХОЛОГІЧНІ ОСОБЛИВОСТІ СПІЛКУВАННЯ В РІЗНИХ
ВІКОВИХ І ГЕНДЕРНИХ ГРУПАХ**

Виконав:

студент (ка) групи ПС21-1
спеціальність 053 «Психологія»
Дихтан Ксенія Андріївна

Науковий керівник:

к.психол.н., доцент
Салюк Марина Анаталіївна

ДНІПРО - 2025

УНІВЕРСИТЕТ МИТНОЇ СПРАВИ ТА ФІНАНСІВ

Кафедра психології

Освітній рівень БАКАЛАВР

Спеціальність 053 «Психологія»

Затверджую:
зав. кафедри психології
Скляньська О.В
канд. психол. наук, доц.
«___» _____ 20__ р.

ЗАВДАННЯ на кваліфікаційну роботу здобувачу

Дихтан Ксенії Андріївни
прізвище, ім'я та по батькові

1. Тема роботи «Психологічні особливості спілкування в різних вікових і гендерних групах»

2. Керівник роботи - Салюк М. А. канд. психол. наук, доцент
(прізвище, ім'я та по батькові, науковий ступінь, вчене звання)

затверджені наказом від «___» _____ 20__ р., № _____

3. Термін здачі здобувачем закінченої роботи _____

4. Цільова установка та вихідні дані до роботи: Опрацювати наукову літературу, монографії та навчальні посібники за темою психологічні особливості спілкування в різних вікових і гендерних групах.

5. Зміст роботи (перелік питань, які належить розробити):

1. Провести теоретичний аналіз психологічних особливостей спілкування в контексті віку та гендеру:

1.1 Проаналізувати вікові особливості спілкування.

1.2 Вивчити вплив культурних та соціальних факторів на стиль спілкування.

1.3 Описати психологічні особливості спілкування в різних вікових та гендерних групах.

2. Дослідити спілкування в різних вікових та гендерних групах:

2.1 Надати обґрунтування методів та методик дослідження.

2.2 Описати вибірки та етапи дослідження.

2.3 Проаналізувати результати емпіричного дослідження

6. Консультанти розділів роботи:

Розділ	Консультант (прізвище, ініціали, посада)	Підпис, дата	
		Завдання видав	Завдання прийняв

7. Дата видачі завдання _____

8. Календарний план виконання роботи

№ з/п	Назва етапів кваліфікаційної роботи	Термін виконання етапів роботи	
		За планом	Фактично
1	Затвердження теми		
2	Опрацювання літературних джерел		
3	Написання першого розділу		
4	Направлення на перевірку		
5	Проведення емпіричного дослідження		
6	Аналіз та обробка результатів		
7	Оформлення кваліфікаційної роботи		
8	Внесення правок та змін		
9	Підготовка роботи до захисту		
10	Захист кваліфікаційної роботи		

Здобувач

підпис

прізвище, ініціали

Керівник кваліфікаційної роботи _____

підпис

прізвище, ініціали

**УНІВЕРСИТЕТ МИТНОЇ СПРАВИ ТА ФІНАНСІВ
КАФЕДРА ПСИХОЛОГІЇ**

**КАЛЕНДАРНИЙ ПЛАН-ГРАФІК
виконання кваліфікаційної роботи у 20___/20___ н.р.
здобувачем денної форми навчання**

№ зз/п	Назва етапів кваліфікаційної роботи*	Термін виконання етапів роботи		Приміт ки
		за планом	фактично	
1	Закріплення керівника кваліфікаційної роботи			
2	Вибір та обговорення теми кваліфікаційної роботи			
3	Остаточне затвердження теми кваліфікаційної роботи			
4	Одержання завдання на кваліфікаційну роботу у наукового керівника			
5	Складання бібліографії та вивчення літературних джерел			
6	Виконання першого розділу			
7	Збір матеріалів			
8	Виконання другого розділу			
9	Виконання третього розділу			
10	Оформлення висновків і рекомендацій			
11	Написання реферату іноземною мовою (для тих, хто захищає диплом іноземною мовою)			
12	Оформлення роботи, одержання відгуку			
13	Попередній захист кваліфікаційної роботи			
14	Захист кваліфікаційної роботи			

*Перелік етапів орієнтовний.

Затверджено на засіданні кафедри

Протокол №___ від _____ 20__ р.

Зав. кафедри

Г.Б. Панфілова

АНОТАЦІЯ

У роботі розглядаються психологічні особливості спілкування в контексті віку та гендеру. Проаналізовано теоретичні аспекти міжособистісної комунікації та фактори, що впливають на її ефективність в залежності від вікових та гендерних особливостей. Здійснено дослідження впливу віку та гендеру на способи комунікації, типи міжособистісних відносин і стратегії поведінки в різних соціальних контекстах. Виявлено, що вікові та гендерні фактори значно визначають стиль спілкування, вибір комунікаційних стратегій та здатність до конструктивного вирішення конфліктів.

На основі результатів емпіричного дослідження встановлено, що молодші респонденти характеризуються більшим рівнем емоційної сприйнятливості, тоді як старші респонденти виявляють більшу зрілість у комунікаційних стратегіях. Крім того, виявлено значну різницю у способах комунікації між чоловіками та жінками, що стосується рівня емоційної виразності та схильності до конфліктів. У результаті дослідження запропоновано рекомендації щодо оптимізації міжособистісного спілкування на основі гендерних та вікових характеристик.

Ключові слова: міжособистісне спілкування, вікові особливості, гендерні відмінності, комунікаційні стратегії, конфлікти, емоційна сприйнятливість, соціальна взаємодія.

ABSTRACT

This paper explores the psychological features of communication in the context of age and gender. The theoretical aspects of interpersonal communication and factors influencing its effectiveness based on age and gender characteristics are analyzed. The study examines the impact of age and gender on communication styles, types of interpersonal relationships, and behavioral strategies in various social contexts. It was found that age and gender factors significantly influence communication style, choice of communication strategies, and the ability to resolve conflicts constructively. Based on the results of the empirical study, it was established that younger respondents tend to be more emotionally receptive, while older respondents exhibit greater maturity in communication strategies. Furthermore, a significant difference was found in communication patterns between men and women, particularly in terms of emotional expressiveness and conflict tendencies. The study concludes with recommendations for optimizing interpersonal communication based on gender and age characteristics.

Keywords: interpersonal communication, age characteristics, gender differences, communication strategies, conflicts, emotional receptivity, social interaction.

ЗМІСТ

ВСТУП.....	8
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ СПІЛКУВАННЯ.....	11
1.1. Психологія спілкування: загальна характеристика та основні аспекти.....	11
1.2. Вікові особливості спілкування: змінюваність стилів та стратегій з віком...	17
1.3. Гендерні аспекти спілкування: відмінності між чоловіками та жінками у спілкуванні.....	22
1.4. Вплив культурних та соціальних факторів на стиль спілкування.....	28
Висновок до першого розділу.....	34
РОЗДІЛ 2. ПСИХОЛОГІЧНІ ОСОБЛИВОСТІ СПІЛКУВАННЯ В РІЗНИХ ВІКОВИХ І ГЕНДЕРНИХ ГРУПАХ.....	35
2.1. Спілкування в дитячому віці: особливості та потреби.....	35
2.2. Підлітковий вік та стиль спілкування: вплив гормональних змін і соціальних факторів.....	41
2.3. Доросле життя: зміни в спілкуванні в залежності від соціального статусу та віку.....	45
2.4. Гендерні стереотипи та їх вплив на стилі спілкування в різних вікових категоріях.....	50
Висновок до другого розділу.....	55
РОЗДІЛ 3. ЕМПІРИЧНЕ ДОСЛІДЖЕННЯ СПІЛКУВАННЯ В РІЗНИХ ВІКОВИХ І ГЕНДЕРНИХ ГРУПАХ.....	56
3.1. Опис дослідження: мета, завдання, вибірка та методи дослідження.....	56
3.2. Результати дослідження: аналіз вікових та гендерних аспектів спілкування.....	60
3.3. Висновки щодо психологічних особливостей спілкування в контексті віку та гендеру.....	72
Висновок до третього розділу.....	74
ВИСНОВКИ.....	75
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	77
ДОДАТКИ.....	81

ВСТУП

Актуальність теми. Спілкування є однією з основних форм взаємодії людини з навколишнім світом, і його психологічні особливості відіграють важливу роль у розвитку особистості та соціальних процесах. В умовах швидких соціальних змін та глобалізації, коли люди часто стикаються з міжкультурними та міжособистісними бар'єрами, розуміння і дослідження психологічних аспектів спілкування стає надзвичайно актуальним.

Перше, що потребує уваги, — це те, що спілкування забезпечує не лише обмін інформацією, а й встановлення соціальних зв'язків, формування взаєморозуміння, вирішення конфліктів і навіть зміцнення психічного здоров'я індивіда. Від психічних особливостей, таких як емоційний інтелект, стресостійкість, саморегуляція та здатність до емпатії, залежить ефективність спілкування. Психологічні особливості спілкування розглядали багато дослідників. Л.С. Виготський підкреслював важливість мовлення для розвитку пізнавальних процесів та соціалізації, де спілкування виступає як основний інструмент психічного розвитку. Д.І. Фельдштейн досліджував роль спілкування в формуванні особистісних якостей, таких як адаптація до соціуму та розвиток самосвідомості через взаємодію з іншими людьми. Г.Ю. Щедровицький акцентував на спілкуванні як засобі формування колективного досвіду та соціальних цінностей.

Дж. Гітцер вивчав емоційний інтелект, вказуючи на важливість розуміння емоцій співрозмовника для ефективної комунікації. Е.Е. Гусєв наголошував на значенні невербальних сигналів у спілкуванні, що відображають емоційний стан. Дж. Карнегі зазначав, що активне слухання і виявлення інтересу до співрозмовника є ключовими для успішного спілкування. Д. Бойд розглядав спілкування як процес, що допомагає визначати соціальні ролі та адаптуватися до змін у соціумі. Д. Канеман досліджував когнітивні процеси та упередження, що можуть заважати ефективним взаємодіям. Г.М. Гребенюк акцентував на важливості комунікативних навичок для розвитку емоційної та соціальної

компетентності, а Л. Левицька вивчала взаємодію вербальних і невербальних засобів, підкреслюючи важливість вміння читати емоційні сигнали для успішного спілкування.

З огляду на вищезазначене, дослідження психологічних аспектів спілкування є важливим для розвитку практичної психології, особливо в сферах, де ефективна комунікація є ключем до досягнення успіху, таких як педагогіка, менеджмент, психологія та психотерапія. Вивчення психологічних особливостей спілкування дозволяє удосконалити як особистісні навички, так і професійну діяльність, а також забезпечує створення більш гармонійного соціуму.

Мета дослідження: дослідити психологічні особливості спілкування та їх вплив на взаємодію між людьми в різних соціальних контекстах, зокрема зосереджуючи увагу на фактори, що визначають ефективність комунікації та можливі психологічні бар'єри.

Об'єкт дослідження: процес спілкування між індивідами

Предмет дослідження: Психологічні фактори, що впливають на спілкування.

Гіпотеза: вікові та гендерні характеристики респондентів значною мірою впливають на стиль спілкування, емоційний інтелект та ефективність міжособистісної комунікації.

Завдання дослідження:

1. Проаналізувати вікові особливості спілкування
2. Вивчити вплив культурних та соціальних факторів на стиль спілкування.
3. Описати психологічні особливості спілкування в різних вікових та гендерних групах
4. Емпірично дослідити спілкування в різних вікових та гендерних групах

Методи дослідження: теоретичні: аналіз, узагальнення наукової літератури з теми дослідження, емпіричні: опитувальник міжособистісних відносин В. Шутца, тест на визначення емоційного інтелекту Д. Гоулмана, опитувальник “Я - жінка/чоловік” розроблений Л. Н. Ожиговою, тест «Оцінка

міжособистісної комунікації» К. Томаса (адаптація для вивчення стилів поведінки в конфлікті).

Емпірична база: вибірка складає студентів старших курсів (20 респондентів) та молодих фахівців (20 респондентів). Серед респондентів 20 жінок та 20 чоловіків.

Теоретико-методологічна основа дослідження спілкування в різних вікових та гендерних групах базується на інтеграції теорій психології комунікації, емоційного інтелекту, стилів поведінки в конфлікті та гендерних стереотипів. В основі теоретичної частини лежать концепції психології спілкування (Б.Г. Ананьєв, Л.М. Гіттенс), емоційного інтелекту (Д. Гоулман), стилів конфліктного поведінки (К. Томас), а також дослідження гендерних стереотипів у комунікації (Р. Бем). Методологічною основою є використання емпіричних методів, таких як тестування для визначення емоційного інтелекту, оцінка стилів спілкування та конфліктної поведінки, а також методики для вивчення гендерних стереотипів у спілкуванні.

Теоретична значущість дослідження полягає в уточненні та розширенні існуючих теоретичних уявлень про вплив вікових та гендерних факторів на стиль спілкування, емоційний інтелект і міжособистісну комунікацію.

Наукова новизна дослідження полягає в емпіричному аналізі впливу вікових і гендерних відмінностей на комунікаційні стратегії, зокрема в контексті емоційного інтелекту та гендерних стереотипів.

Практична значущість дослідження полягає в можливості застосування отриманих результатів у різних сферах практичної психології та соціальної роботи.

Структура роботи: робота складається зі вступу, трьох глав, загальних висновків, списку використаної літератури (50), додатків (4). Зміст роботи висвітлено на 69 сторінках основного тексту і містить 11 таблиць.

РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ СПІЛКУВАННЯ

1.1. Психологія спілкування: загальна характеристика та основні аспекти

Психологія спілкування є однією з основних галузей психології, яка вивчає різноманітні аспекти взаємодії людей, включаючи процеси передачі інформації, інтерпретації повідомлень, емоційні та когнітивні реакції учасників комунікації. Це важлива дисципліна, яка дає змогу зрозуміти, як правильно організовувати та покращувати взаємодію між людьми, як враховувати індивідуальні особливості співрозмовників і як ефективно використовувати різні стратегії для досягнення успіху в комунікації. Спілкування може бути вербальним (словесним) і невербальним (без слів), кожен із цих аспектів має важливе значення для взаєморозуміння і продуктивної взаємодії [1].

Основні аспекти психології спілкування включають кілька ключових компонентів, які важливі для розуміння процесу взаємодії:

Це основний засіб передачі інформації, який включає в себе вербальні повідомлення, що складаються з слів, фраз і речень. Мова дозволяє висловлювати думки, почуття, запити, а також виступає як інструмент для формування соціальних зв'язків. Вона є основним каналом комунікації між людьми, хоча не єдиним [2].

Невербальні компоненти комунікації, такі як міміка, жести, інтонація, положення тіла, мовчання, можуть передавати не менше інформації, ніж слова. Невербальні сигнали часто більш емоційно насичені, вони дають змогу точніше передати емоційний стан людини, її ставлення до співрозмовника та ситуації загалом [3].

Спілкування відбувається в рамках певного соціокультурного контексту, який визначає норми, правила та звичаї взаємодії. Вплив соціальних факторів включає соціальний статус учасників, їх роль у спілкуванні, взаємодію з групами

людей, а також культурні та етнічні відмінності, що можуть суттєво змінювати стиль комунікації та її інтерпретацію [4].

Це різноманітні перешкоди, які ускладнюють або блокують ефективне спілкування. Сюди відносяться стереотипи, упередження, психологічні блоки, емоційні бар'єри, страхи, конфлікти особистостей, різні перекручення сприйняття. Розуміння і усунення таких бар'єрів є важливою частиною ефективної комунікації [5].

Це здатність людини розпізнавати, розуміти і контролювати свої емоції, а також розпізнавати емоції інших людей і адекватно на них реагувати. Високий рівень емоційного інтелекту допомагає ефективно управляти міжособистісними стосунками, уникати конфліктів і створювати комфортне середовище для спілкування [6].

Спілкування залежить від індивідуальних особливостей особистості, її темпераменту, психотипу та інших характеристик. Кожна людина має свій стиль спілкування, який може бути відкритим, домінуючим, замкнутим, агресивним або пасивним, і це впливає на спосіб взаємодії з іншими [7].

Конфлікти неминучі в будь-яких взаємодіях, і їх успішне вирішення є важливим аспектом психології спілкування. Використання методів активного слухання, переговорних технік, а також здатність до емпатії та конструктивного вирішення суперечок дозволяє мінімізувати або усувати конфлікти [8].

Існують різні стратегії та методи, які допомагають покращити ефективність взаємодії, такі як активне слухання, запитання для уточнення, використання зворотного зв'язку, підвищення рівня довіри, управління емоціями під час спілкування [9].

Місце та умови, в яких відбувається спілкування, можуть істотно впливати на його якість. Простір, рівень шуму, час доби — все це може впливати на те, як сприймається інформація, на емоційну реакцію та на ефективність комунікації загалом [10].

Кожне спілкування має свої цілі, чи то інформування, підтримка соціальних зв'язків, чи вирішення конфліктів. Розуміння цих цілей і вміння їх

правильно формулювати допомагає ефективніше організувати процес комунікації [11].

Психологія спілкування охоплює ці та багато інших аспектів, важливих для взаєморозуміння, успішної взаємодії та розвитку міжособистісних зв'язків. Знання та врахування цих компонентів дозволяє не тільки вдосконалювати комунікаційні навички, але й сприяє глибшому розумінню людей та їхнього поведінкового контексту [12].

Психологія спілкування є важливою складовою частиною соціальної психології, що має на меті вивчення всіх аспектів взаємодії між людьми. Її завдання полягає в аналізі процесів, які відбуваються під час спілкування, та виявленні психологічних закономірностей, що визначають ефективність цієї взаємодії. Спілкування є двостороннім процесом, де кожна сторона не лише передає інформацію, але й активно впливає на процес прийняття та розуміння цієї інформації іншою стороною. Таким чином, психологія спілкування дозволяє зрозуміти не лише механізми передачі інформації, але й те, як індивіди реагують на повідомлення один одного [1].

Крім того, важливу роль у психології спілкування відіграють міжособистісні стосунки, які ґрунтуються на соціальних та культурних факторах, що визначають особливості кожного учасника комунікації. Різні соціальні ролі, статуси, вікові та статеві відмінності, а також інші соціокультурні чинники можуть істотно змінювати характер і стиль спілкування. Наприклад, те, як люди спілкуються в родинному колі, може сильно відрізнятися від того, як вони взаємодіють у професійному середовищі. Крім того, культурні та етнічні відмінності можуть виступати як позитивний чинник для збагачення досвіду комунікації, так і створювати додаткові бар'єри для розуміння і співпраці між людьми [2].

Однією з найважливіших складових психології спілкування є вивчення різних типів особистості та комунікаційних стилів. Кожен індивід має свій унікальний стиль взаємодії з іншими людьми, що визначається такими характеристиками, як темперамент, характер, інтелектуальні здібності та

емоційна стійкість. Люди можуть бути більш відкритими або закритими, домінуючими або пасивними, агресивними чи конструктивними в процесі спілкування. Розуміння цих різниць є основою для адаптації своєї стратегії взаємодії в різних ситуаціях та для досягнення успіху у спілкуванні [3].

Емоційний інтелект також є важливим елементом, що визначає ефективність спілкування. Люди з високим рівнем емоційного інтелекту здатні краще розуміти свої емоції та емоції інших, а також керувати ними в процесі взаємодії. Це дозволяє зменшити ймовірність виникнення конфліктів, краще розуміти потреби і мотивацію інших та вибудовувати більш гармонійні та ефективні стосунки. У свою чергу, емоційно компетентна особистість здатна створювати атмосферу взаємоповаги і довіри, що є основою для продуктивного спілкування в будь-яких умовах [4].

У процесі спілкування також важливу роль відіграють психологічні бар'єри, які можуть ускладнювати або блокувати ефективний обмін інформацією. Стереотипи, упередження, страхи та інші негативні психологічні стани можуть призводити до того, що людина не може або не хоче правильно сприймати повідомлення співрозмовника. Для подолання цих бар'єрів необхідно застосовувати різні техніки, такі як активне слухання, зворотній зв'язок, конструктивна критика і взаємоповага [5].

Ще одним важливим аспектом є конфлікти в спілкуванні. Конфлікти можуть виникати з різних причин: через розбіжність інтересів, нерозуміння, суперечливі емоції чи через зовнішні обставини. У психології спілкування існують різноманітні методи, які дозволяють ефективно вирішувати конфлікти, такі як переговори, медіація, використання конструктивних стратегій для вирішення суперечок. Важливою частиною цього процесу є вміння відчувати емоційний стан співрозмовника, застосовувати стратегії для зниження напруги і знаходити компромісні рішення [6].

Іншими важливими аспектами є розуміння психологічних технік спілкування, таких як застосування певних питань для уточнення інформації, використання мовних конструкцій, що сприяють відкритому обміну думками, а

також розпізнавання невербальних сигналів, які можуть повідомляти більше, ніж слова. Різні психологічні техніки допомагають не лише в досягненні ефективної комунікації, але й у збереженні позитивної атмосфери під час взаємодії [7].

Загалом, психологія спілкування є невід'ємною частиною нашого повсякденного життя, адже ми постійно взаємодіємо з іншими людьми, і кожен наш контакт залишає певний відбиток на стосунках, емоційному стані та психологічному комфорті. Тому розвиток навичок ефективного спілкування є ключовим фактором не лише в особистому житті, але й у професійній діяльності, де здатність до продуктивної взаємодії часто визначає успіх або невдачу в роботі [8].

Психологія спілкування, як наука, включає численні аспекти, які допомагають краще зрозуміти взаємодію між людьми. Крім вивчення міжособистісних відносин, психологія спілкування досліджує й емоційні, когнітивні та поведінкові процеси, що відбуваються під час взаємодії. Важливими аспектами є не лише вербальні елементи спілкування, а й невербальні сигнали, які, як показують дослідження, часто мають більший вплив на розуміння та ефективність комунікації. Невербальні засоби, такі як міміка, жести, поза тіла, інтонація голосу, можуть передавати навіть більше інформації, ніж слова. Тому вивчення невербальної комунікації є важливою складовою частиною психології спілкування [9].

Зокрема, невербальна комунікація може варіюватися залежно від культурних особливостей, що робить спілкування між людьми з різних культурних середовищ ще більш складним. Психологія спілкування в таких випадках допомагає з'ясувати, як культурні відмінності можуть впливати на те, як сприймається інформація, і які стратегії допомагають зменшити культурні бар'єри, що виникають під час міжкультурного спілкування [10].

Психологія спілкування також включає дослідження ролі соціальних груп у формуванні комунікативних стратегій. У межах групи або спільноти існують певні норми та правила взаємодії, які визначають, як учасники групи будуть спілкуватися між собою. Ці норми можуть істотно відрізнятися від норм, що

діють в інших соціальних контекстах, тому важливо враховувати соціальну роль та контекст під час взаємодії [11].

Ще одним важливим аспектом психології спілкування є процеси активного слухання та зворотного зв'язку. Активне слухання є технікою, яка допомагає слухачу зрозуміти не лише зміст повідомлення, але й емоційний підтекст, який може передавати співрозмовник. Це також дозволяє покращити взаєморозуміння, знижуючи ймовірність непорозумінь. Зворотний зв'язок є важливим інструментом для корекції спілкування і допомагає обом сторонам взаємодії з'ясувати, наскільки ефективно було передано повідомлення, а також коригувати поведінку для досягнення кращих результатів у комунікації [12].

Психологія спілкування також розглядає вплив технологій на процес комунікації. З розвитком інформаційних технологій комунікація стає все більш інтенсивною і багатоканальною. Використання різних медіа-форм — від текстових повідомлень до відеоконференцій — змінює не лише спосіб, але й ефективність комунікації. Оскільки багато комунікаційних каналів не надають повної невербальної інформації, важливо вивчати, як люди адаптуються до таких нових умов і як це впливає на психологічні процеси під час взаємодії [13].

Важливою частиною психології спілкування є також вивчення психологічних бар'єрів, які можуть виникати під час взаємодії. До таких бар'єрів відносяться не тільки стереотипи та упередження, але й психологічні проблеми, що можуть заважати людині бути відкритою в комунікації. Наприклад, страх перед критикою або відмова від спілкування через низьку самооцінку можуть суттєво знижувати ефективність взаємодії. Важливо працювати з такими бар'єрами, щоб знизити їх вплив на комунікацію [14].

Техніки управління емоціями також є невід'ємною частиною психології спілкування. Люди часто переживають сильні емоції під час взаємодії, що може призвести до непорозумінь або навіть конфліктів. Управління емоціями включає в себе стратегії самоконтролю, адаптації до емоційного стану співрозмовника, а також вміння зберігати спокій у стресових ситуаціях. Такі навички необхідні для

підтримки конструктивної атмосфери в будь-якому комунікативному процесі [15].

Таким чином, психологія спілкування охоплює широкий спектр питань і аспектів, які допомагають глибше зрозуміти процес взаємодії між людьми. Як би не змінювались умови комунікації — будь то традиційний особистий контакт або онлайн-спілкування — ключовими залишаються принципи ефективної взаємодії, управління емоціями, а також розуміння особистісних і соціальних аспектів цього процесу [16].

1.2. Вікові особливості спілкування: змінюваність стилів та стратегій з віком

Вікові особливості спілкування є важливим аспектом психології взаємодії між людьми. Спілкування на різних етапах життя змінюється, відображаючи зміни в когнітивному розвитку, емоційній зрілості та соціальних ролях. Зміна стилів і стратегій спілкування в різні вікові періоди визначається як біологічними, так і соціальними факторами, що зумовлюють необхідність адаптації до нових життєвих обставин і вимог [1].

У дитячому віці спілкування є передусім засобом навчання та розвитку. Діти активно використовують мову для пізнання світу та взаємодії з оточуючими. На цьому етапі стилі спілкування зазвичай обмежуються простими запитаннями, емоційними реакціями та вимогами. Важливим аспектом є роль батьків та вихователів, які моделюють стратегії взаємодії та формують первинні навички спілкування. Діти вчаться базовим нормам взаємодії через імітацію та наслідування поведінки дорослих [2].

У підлітковому віці стиль спілкування змінюється, зокрема, через розвиток емоційної самостійності та формування ідентичності. Підлітки прагнуть до незалежності, тому їх комунікація стає більш незалежною та спрямованою на рівноправну взаємодію з іншими людьми, включаючи ровесників. Вони починають використовувати більш складні стратегії спілкування, включаючи

метафори, сарказм і гумор. Однак цей період також характеризується високою чутливістю до оцінки з боку інших, що може призвести до конфліктів та суперечок, пов'язаних із самооцінкою та соціальним статусом [3].

У молодому віці (дорослому) людина вже володіє зрілими комунікативними навичками, які дозволяють здійснювати складні соціальні взаємодії в професійному та особистому житті. Стили та стратегії спілкування в цей період є більш розвиненими і орієнтованими на досягнення конкретних цілей, таких як співпраця, успішне вирішення конфліктів та кар'єрний розвиток. Люди в цьому віці часто використовують різноманітні техніки переконання, аргументації, а також проявляють велику гнучкість у спілкуванні, залежно від соціального контексту та ролі, яку вони виконують у суспільстві. Однак для них характерна й потреба в емоційному підтриманні та взаєморозумінні, що вимагає від них розвитку навичок активного слухання та емоційного інтелекту [4].

З віком, зокрема в середньому і старшому віці, стиль спілкування змінюється через фізіологічні та когнітивні зміни, що виникають у процесі старіння. Для людей старшого віку характерне збільшення важливості підтримки емоційних зв'язків, уваги до соціальних мереж та родинних стосунків. Вони часто прагнуть передавати свій досвід молодшим поколінням, використовуючи стратегії наставництва або поради. Важливою є роль спілкування у підтримці психологічного здоров'я, зокрема через соціальні зв'язки, які можуть допомогти зберігати активність та відчуття приналежності до суспільства. Проте з віком може зростати схильність до зменшення соціальних контактів, що може бути пов'язано з фізичними обмеженнями або змінами в емоційному сприйнятті [5].

Окрім того, у літньому віці виникає потреба в адаптації комунікативних стратегій до змін у когнітивних функціях, таких як пам'ять, здатність до швидкого реагування та сприйняття нової інформації. Відповідно до цього, у спілкуванні старші люди можуть покладатися на спрощену мовленнєву структуру, більше використовувати невербальні сигнали та знижувати темп розмови, щоб зберегти ефективність комунікації. Крім того, вони можуть більше

використовувати інтроспекцію та рефлексію у своїх розмовах, що може бути важливим для збереження їх психологічного благополуччя [6].

Таким чином, з віком змінюються як стратегії, так і стилі спілкування. Ці зміни зумовлені як фізіологічними, так і соціальними факторами, що потребують постійної адаптації та гнучкості в комунікаційних підходах. Розуміння вікових особливостей спілкування дозволяє покращити взаємодію між людьми різного віку, сприяючи кращому порозумінню та збереженню гармонійних соціальних зв'язків у будь-якому віці [7].

Продовжуючи розгляд вікових особливостей спілкування, варто зазначити, що з кожним етапом життя змінюється не лише стиль комунікації, але й стратегічний підхід до взаємодії. Це особливо помітно в контексті розвитку когнітивних здібностей та соціальних вимог, які накладають певні обмеження чи можливості для спілкування на різних етапах життя.

У зрілому віці, коли людина зазвичай досягає високого рівня соціальної та емоційної зрілості, стиль спілкування часто набуває більш співпраці та конструктивності. Люди в цьому віці, як правило, вже мають великий досвід у вирішенні конфліктів, вміння працювати в команді, використовувати стратегії підтримки та допомоги іншим. Вони часто спрямовують свої зусилля на підтримку гармонії у взаєминах, покращення комунікаційного клімату в родині чи на роботі. Стратегії спілкування на цьому етапі можуть включати в себе активне слухання, використання аргументів на основі життєвого досвіду та адаптацію до різних соціальних контекстів. Також важливим елементом є розвиток емпатії, здатності до глибокого розуміння почуттів і потреб інших людей, що робить комунікацію більш ефективною та чутливою [8].

Важливим аспектом спілкування у зрілому віці є ідентифікація соціальних ролей. Наприклад, професійні взаємини можуть бути спрямовані на менторство чи наставництво молодших колег, що є важливим для передачі досвіду та забезпечення безперервності розвитку в суспільстві. Тому люди в середньому віці часто змінюють свій підхід до комунікації, орієнтуючись на більш делікатне

передавання знань та підтримку балансу між особистими і професійними інтересами [9].

На відміну від цього, в старшому віці, коли більшість людей має обмеження за здоров'ям і зменшення когнітивної активності, спілкування все більше фокусується на емоційній підтримці та взаємодії з близькими. Люди старшого віку часто зберігають високу потребу в соціальних контактах, але можуть бути менш схильні до інтеграції в швидко змінюючі соціальні ситуації. У таких випадках комунікація набуває більш інтимного та спокійного характеру. Важливими є елементи підтримки, прояву турботи, а також необхідність адаптації до фізичних обмежень, таких як слухові чи мовні труднощі. Більше того, спілкування з родиною чи друзями може стати основним джерелом емоційного комфорту, а також способом передавання особистого досвіду і мудрості наступним поколінням. Це робить комунікацію в старшому віці особливо важливою для підтримки психологічного здоров'я та відчуття приналежності до суспільства [10].

З віком також змінюється функціональність мови та когнітивних стратегій. Наприклад, у літньому віці може спостерігатися уповільнення швидкості обробки інформації, що часто призводить до зміни темпу спілкування та стилю. Люди можуть почати більш обдуманно підходити до своїх висловлювань, вибирати більш обережні формулювання, з огляду на зміни в пам'яті або швидкості реакцій. Це може також проявлятися у зміні акцентів у спілкуванні, коли акцент ставиться на відтворення спогадів, відображення досвіду та історії життя [11].

Таким чином, вікові зміни у спілкуванні є невід'ємною частиною розвитку особистості та соціальної взаємодії. Кожен етап життя вносить корективи в комунікаційні стратегії, і вміння адаптуватися до цих змін є важливою складовою психологічного благополуччя людини. Спілкування в будь-якому віці — це не лише передача інформації, але й процес підтримки емоційних зв'язків, розвитку самопізнання та формування здорових взаєностосунків у соціумі [12].

У літньому віці важливим аспектом є також зміни в соціальній ізоляції, яка може виникати через втрату фізичної активності, смерть близьких людей або обмеження в соціальній взаємодії через зниження здоров'я. Для старших людей підтримка соціальних контактів є не лише важливою для психологічного здоров'я, але й для підтримання когнітивної активності. Психологія спілкування підкреслює важливість залучення людей старшого віку до активних соціальних мереж, що дозволяє зберігати соціальну підтримку і стимулювати позитивну емоційну взаємодію. Часто старші люди потребують спеціальних підходів до організації спілкування, які враховують їхні фізичні та когнітивні обмеження, а також потреби в стабільності й емоційній підтримці [13].

Із віком також змінюється роль спостереження і слухання в процесі спілкування. Літні люди часто стають більш уважними до деталей, схильними до роздумів і рефлексії. Це може бути позитивним чинником, оскільки дозволяє їм краще розуміти контекст і зміст спілкування, але може й створювати бар'єри через повільніше реагування або труднощі у вираженні своїх думок. Через це важливо приділяти увагу темпу розмови та стилю спілкування, аби літні люди могли комфортно висловлювати свої думки і почуття [14].

Також слід зазначити, що в старшому віці люди можуть ставати більш вибірковими у своїх соціальних контактах. Це пов'язано з обмеженням фізичної активності, зміною соціальних ролей та інтересів, а також з більшим акцентом на важливість емоційних зв'язків. Літні люди можуть надавати перевагу більш інтимним і меншим групам для спілкування, на відміну від молодших людей, які можуть бути активними в багатьох соціальних середовищах. Це дозволяє їм підтримувати глибші і значущі взаємини з близькими, що, в свою чергу, має позитивний вплив на їхнє психологічне самопочуття [15].

Ще однією особливістю спілкування старших людей є те, що в багатьох випадках вони не так активно шукають нові зв'язки, як це роблять молодші люди, але натомість спрямовують свої зусилля на підтримку вже наявних зв'язків. Це може включати підтримку контактів з родиною, близькими друзями або людьми, з якими вони мають спільний досвід. Така взаємодія допомагає зберігати

стабільність і відчуття соціальної значущості, що є важливим для психологічного здоров'я та емоційного благополуччя [16].

Узагалі, вікові особливості спілкування відображають зміни, що відбуваються в когнітивному, емоційному та соціальному розвитку людини. Спілкування є важливим елементом підтримки і розвитку на кожному етапі життя, і воно потребує гнучкості в адаптації стилів і стратегій в залежності від віку. Чим старше стає людина, тим більше значення набувають емоційна підтримка, соціальна близькість і задоволення від спільного часу, який проводиться з родиною чи близькими людьми. Це дозволяє зберегти якість життя та забезпечити необхідну соціальну інтеграцію, що є важливою частиною психологічного здоров'я на будь-якому етапі життя [17].

1.3. Гендерні аспекти спілкування: відмінності між чоловіками та жінками у спілкуванні

Гендерні аспекти спілкування є важливою темою в психології, оскільки існують суттєві відмінності у стилях та стратегіях комунікації між чоловіками та жінками, що зумовлені як біологічними, так і соціокультурними чинниками. Ці відмінності можуть проявлятися в різних формах: від невербальної комунікації до мовних стилів, що впливає на ефективність взаємодії між людьми різних статей [1].

Однією з основних відмінностей між чоловіками та жінками є спосіб використання мови. Жінки, як правило, схильні до більш емоційного вираження та використання мови для встановлення емоційного контакту. Вони часто використовують мову для побудови близьких зв'язків, обміну почуттями та підвищення соціальної підтримки. Такий стиль спілкування зазвичай включає більше питань, уточнень, а також підтримки співрозмовника. Жінки також зазвичай акцентують увагу на емоціях і взаєморозумінні, що проявляється в підвищеній емпатії та співчутті під час розмови [2].

Чоловіки, на відміну від жінок, частіше використовують мову для передачі інформації, вирішення проблем та досягнення конкретних цілей. Їхній стиль спілкування зазвичай більш орієнтований на факти, чіткість і структурованість. Чоловіки рідше використовують емоційно забарвлені слова, зосереджуючись на вирішенні проблем та досягненні результатів. Вони частіше демонструють конкурентний підхід до спілкування, де важливо не тільки донести свою думку, але й переконати співрозмовника у своїй правоті або здобути соціальний статус у групі [3].

Ще однією важливою відмінністю є підхід до використання мовленнєвих стратегій. Жінки часто проявляють більше терпіння та схильність до дипломатії, шукаючи компроміси і намагаючись уникати конфліктів. Вони часто вдаються до більш непрямих способів висловлення своїх думок і побажань. Чоловіки ж зазвичай використовують більш прямолінійний стиль комунікації, що може інколи виглядати як агресивність або домінування, особливо в ситуаціях, де існує конкуренція або необхідність відстояти свою позицію [4].

У невербальній комунікації також спостерігаються відмінності між чоловіками та жінками. Жінки часто проявляють більшу чутливість до невербальних сигналів, таких як міміка, жести, поза тіла, інтонація. Вони схильні до більш емоційно виразної невербальної комунікації, що дозволяє їм краще передавати свої почуття і знаходити спільну мову з іншими. Чоловіки, в свою чергу, менш схильні до таких виразів, їхній невербальний стиль зазвичай більш стриманий, що може бути сприйнято як холодність або відсутність емоційної чутливості [5].

Соціальні та культурні чинники також сильно впливають на гендерні відмінності в спілкуванні. Виховання і соціалізація з раннього віку формують певні стереотипи і ролі, які визначають, як чоловіки і жінки повинні себе вести в спілкуванні. Зазвичай чоловікам приписують риси лідера, конкурента, який прагне досягти успіху через досягнення певних цілей, тоді як жінкам часто приписують риси підтримки, емоційної чуйності та здатності до співпраці. Ці

стереотипи можуть впливати на те, як чоловіки та жінки розуміють і реалізують свої стратегії комунікації в різних контекстах [6].

Існують також різні підходи до вирішення конфліктів, що часто зумовлені гендерними відмінностями. Чоловіки, як правило, прагнуть вирішити конфлікти без зайвих емоційних проявів, шукаючи практичні рішення та прагнучи до швидкого завершення конфлікту. Жінки, натомість, більше фокусуються на емоційному аспекті конфлікту, намагаючись зрозуміти почуття та потреби обох сторін. Це може призвести до того, що жінки частіше проявляють терпіння в процесі вирішення конфлікту, а чоловіки — схильні до більш прагматичних і швидких рішень [7].

Загалом, гендерні відмінності у спілкуванні не є абсолютними, і кожна людина володіє індивідуальними особливостями, які можуть впливати на її стиль комунікації. Проте розуміння загальних тенденцій у стилях спілкування чоловіків і жінок допомагає краще адаптуватися до різних ситуацій і полегшує взаємодію між людьми різної статі. Важливо пам'ятати, що стратегії комунікації, ґрунтовані на гендерних відмінностях, є лише узагальненням і не обов'язково відображають кожен індивідуальний випадок [8].

Таким чином, гендерні відмінності в спілкуванні є значущим фактором, що визначає стиль взаємодії між людьми, а також впливає на ефективність комунікації в різних ситуаціях. Розуміння цих відмінностей може допомогти збудувати більш гармонійні та продуктивні взаємини в особистому та професійному житті [9].

Продовжуючи тему гендерних аспектів спілкування, варто також звернути увагу на те, як ці відмінності можуть впливати на комунікацію в професійному середовищі та в контексті соціальних взаємодій. Врахування гендерних особливостей дозволяє більш ефективно організовувати робочі процеси та створювати сприятливе середовище для співпраці.

Важливим моментом є те, що чоловіки та жінки мають різні підходи до лідерства і взаємодії в колективі. Жінки у професійному середовищі часто орієнтовані на кооперацію і намагаються створити комфортну атмосферу для

всіх членів команди. Вони схильні більше звертати увагу на емоційний стан співробітників, намагаються мотивувати їх і зберігати колективну гармонію. Чоловіки ж, зазвичай, більш орієнтовані на досягнення результатів і менше акцентують увагу на емоційних аспектах взаємодії. Вони можуть бути більш конкурентними та прагнути до досягнення конкретних цілей, навіть якщо це вимагає конфронтаційного підходу чи ризику [10].

Іноді це призводить до того, що жінки в робочому середовищі стикаються з певними труднощами в спілкуванні, зокрема через гендерні стереотипи, які ставлять під сумнів їхні лідерські якості або прагнення до рішучих дій. На противагу цьому, чоловіки можуть зустрічати опір через надмірну агресивність або неадекватне реагування на емоційні потреби колег. З огляду на це, важливо створювати в колективі культуру, яка визнає і цінує різні стилі комунікації, сприяючи розвитку взаєморозуміння між людьми різних статей [11].

Крім того, гендерні відмінності впливають на спілкування в романтичних і сімейних стосунках. Жінки часто мають тенденцію до більш відкритого вираження своїх емоцій, що дозволяє їм будувати глибші емоційні зв'язки з партнерами. Вони можуть більше уваги приділяти спільним інтересам, емоційній підтримці та гармонії у стосунках. Чоловіки ж зазвичай зосереджуються на фізичних і практичних аспектах взаємодії, хоча, звичайно, це не виключає їх бажання отримувати емоційну підтримку і взаєморозуміння. Проблеми можуть виникати, коли партнери не розуміють різниці в емоційних потребах один одного, що може призводити до непорозумінь і конфліктів. Наприклад, чоловік може відчувати, що його партнерка занадто емоційно реагує, а жінка — що чоловік недостатньо проявляє чуйність та увагу [12].

У контексті сімейних стосунків ці відмінності також можуть бути пов'язані з розподілом ролей. У багатьох культурах існують традиційні уявлення про роль чоловіка і жінки в сім'ї, що може впливати на їхнє спілкування. Чоловіки можуть зосереджуватися на забезпеченні матеріального добробуту, в той час як жінки часто беруть на себе емоційне управління сім'єю та виховання дітей. Однак зміни в соціальних структурах, такі як зростання участі жінок в професійному житті та

кар'єрі, а також зміни в суспільних нормах, ведуть до того, що ці ролі стають більш гнучкими, а взаємодія в сім'ї змінюється. Сучасні сім'ї все частіше прагнуть до рівності, де обидва партнери беруть активну участь у прийнятті рішень та в емоційному розвитку своїх дітей [13].

Також варто зазначити, що в контексті гендерних відмінностей у спілкуванні, роль освіти та виховання є надзвичайно важливою. Формування рівних можливостей для обох статей у соціальних та професійних сферах допомагає зменшити стереотипи та дискримінацію, що існують на підставі статі. Пропаганда гендерної рівності в навчальних закладах і на робочих місцях сприяє розвитку більш здорових і гармонійних взаємодій, де поважаються індивідуальні відмінності та права кожного [14].

Отже, розуміння гендерних аспектів спілкування є необхідним для створення комфортного і продуктивного середовища як у особистому, так і в професійному житті. Зважаючи на ці відмінності, можна розробляти стратегії комунікації, що сприятимуть більш ефективному взаєморозумінню та розвитку здорових міжособистісних стосунків, незалежно від статі. Важливо, щоб кожен з нас прагнув до адаптації своїх стилів спілкування, враховуючи потреби і бажання інших, і щоб ми усвідомлювали, як гендерні відмінності можуть бути використані як ресурс для покращення взаємодії та досягнення спільних цілей [15].

Продовжуючи тему гендерних аспектів спілкування, важливо підкреслити, як ці відмінності можуть відображатися в міжкультурних та міжнародних взаємодіях. В умовах глобалізації, де люди з різних культур все частіше взаємодіють, гендерні ролі і стереотипи можуть значно варіюватися в залежності від національних та культурних традицій. Це створює додаткові виклики для ефективної комунікації. Наприклад, у західних культурах спілкування між чоловіками та жінками часто відрізняється більшим рівнем рівноправності та відкритості, тоді як у більш традиційних культурах це може бути суворо регламентовано соціальними нормами, що обмежують роль жінок у публічній сфері або в професійних стосунках [16].

У таких культурах можуть виникати серйозні непорозуміння, якщо представники різних соціальних груп мають різні уявлення про допустимість певних форм взаємодії. Наприклад, те, що в одній культурі може бути нормою – відкрите та рівноправне спілкування на робочих зустрічах між чоловіками та жінками, – в іншій культурі може викликати соціальне осудження або навіть конфлікти. Тому для досягнення ефективної міжкультурної комунікації важливо враховувати місцеві уявлення про гендерні ролі та будувати стратегії спілкування з урахуванням цих відмінностей [17].

Крім того, вплив гендеру на спілкування можна побачити в медіа та публічних виступах, де часто представники обох статей мають різний досвід комунікації та реакцій на публічні виступи. Чоловіки, як правило, більш схильні займати публічні позиції, демонструючи лідерство та домінування в розмовах, в той час як жінки можуть бути схильні до самокритики чи менш публічних висловлювань, що інколи обмежує їхні можливості виразити свою думку на рівні з чоловіками. Це відображає не тільки індивідуальні стилі комунікації, а й глибші соціокультурні очікування, пов'язані з ролями чоловіків і жінок у суспільстві [18].

Щоб сприяти гендерній рівності в спілкуванні, необхідно активно долати стереотипи та дискримінаційні практики, які обмежують можливості для повноцінної взаємодії. Наприклад, на роботі чи в навчальних закладах слід створювати політику, яка забезпечує рівні можливості для обох статей: забезпечення однакового доступу до лідерських позицій, активна участь жінок в технічних та наукових областях, а також усвідомлення важливості чоловічої участі у традиційно "жіночих" сферах, таких як виховання дітей або догляд за літніми людьми. Такі кроки сприятимуть зниженню гендерних бар'єрів і полегшать комунікацію між представниками різних статей [19].

У зв'язку з цим важливо звернути увагу на впровадження освітніх програм, які б допомогли змінити стереотипи про гендерні ролі. Вони мають за мету навчати людей, як ефективно спілкуватися з представниками різних статей, з повагою ставитися до гендерних особливостей та уникати упереджень, що

обмежують можливості для відкритого та чесного діалогу. Крім того, такі програми можуть сприяти розвитку емоційного інтелекту, який допомагає людині краще розуміти і враховувати емоційні потреби інших, незалежно від їхньої статі [20].

Особливу увагу варто приділяти вихованню у дітей здатності до взаємоповаги та рівноправності в спілкуванні. Програми, спрямовані на формування рівності між статями в дитячих колективах, допоможуть уникнути розвитку стереотипів і підвищать рівень толерантності до різноманітних стилів і форм комунікації в майбутньому. Виховання поваги до кожної статі, без урахування соціальних чи культурних обмежень, може стати основою для зміни стереотипного ставлення до чоловіків та жінок у суспільстві [21].

Отже, гендерні аспекти спілкування мають значний вплив на наші повсякденні взаємодії, як в особистому, так і в професійному житті. Розуміння цих відмінностей і прагнення до адаптації до них дозволяє створити більш сприятливі умови для ефективної комунікації, розвитку та реалізації потенціалу кожної людини незалежно від її статі. Пропагування гендерної рівності в спілкуванні, усунення стереотипів та створення можливостей для активної участі обох статей у різних сферах є важливими кроками на шляху до гармонійного та справедливого суспільства [22].

1.4. Вплив культурних та соціальних факторів на стиль спілкування

Вплив культурних та соціальних факторів на стиль спілкування є важливим аспектом, що визначає способи взаємодії між людьми. Кожна культура має свої унікальні норми та цінності, які суттєво впливають на те, як люди спілкуються, які стилі комунікації вони використовують і які соціальні ролі виконують у різних контекстах [1]. Соціальні фактори, такі як статус, вік, соціальна роль, а також національні та регіональні особливості, також сприяють формуванню певних мовних і невербальних патернів поведінки.

Одним із основних аспектів, що визначають стиль спілкування, є культурна орієнтація на індивідуалізм або колективізм. У культурах, орієнтованих на індивідуалізм (як, наприклад, в США або в країнах Західної Європи), люди більше акцентують на особистих досягненнях і самовираженні. У таких культурах люди, як правило, воліють більш відкриту та прямолінійну форму спілкування, де кожен має право висловити свою думку, навіть якщо вона суперечить загальноприйнятим поглядам. Це сприяє розвитку незалежності, критичності та виразності в комунікації [2].

Водночас у культурах, орієнтованих на колективізм (як, наприклад, в країнах Східної Азії, Латинської Америки та Африки), люди більше орієнтовані на групові інтереси, колективне благополуччя та збереження гармонії у взаєминах. У таких культурах акцент робиться на заохоченні командної роботи, емоційну стриманість і повагу до старших, що позначається на стилі спілкування. Тут часто використовуються більш непрямі, дипломатичні способи вираження думок і почуттів, щоб не порушити гармонію в колективі і не образити співрозмовника. Такий стиль комунікації дозволяє уникати відкритих конфліктів і підтримувати соціальний порядок [3].

Соціальні фактори також суттєво впливають на стиль спілкування, зокрема, через соціальний статус, стать та роль у суспільстві. Люди, що належать до високих соціальних класів, часто демонструють певну дистанцію в спілкуванні, користуючись більш офіційними мовними конструкціями та більш контрольованими невербальними сигналами. Водночас люди з нижчих соціальних класів можуть бути більш відкритими, емоційними та менш формальними в спілкуванні, що може відображати прагнення до рівності та дружнього контакту [4]. Цей контекст часто має місце у професійному середовищі, де особисті соціальні ролі можуть впливати на типи взаємодії, наприклад, між начальником та підлеглим або між колегами з різним рівнем досвіду та компетенції.

Гендерні соціальні ролі також визначають стиль спілкування в різних культурах. В багатьох культурах існують традиційні уявлення про ролі чоловіків

і жінок у спілкуванні. Наприклад, у більшості культур чоловікам приписується роль лідерів, що вимагає від них активної участі в публічних дебатах, прийнятті рішень і вираженні своєї думки. Жінки, натомість, традиційно можуть бути більш стриманими, прагнути до підтримання гармонії та емоційної підтримки в особистому спілкуванні. Однак це стереотипне подання зазнає змін у сучасному суспільстві, коли жінки і чоловіки однаково активно беруть участь у професійному житті, політиці та інших сферах, де стиль комунікації стає більш рівноправним [5].

У зв'язку з цим, соціальні ролі, які люди виконують у суспільстві, також можуть впливати на стиль їхнього спілкування в залежності від віку, соціального статусу та обставин. Наприклад, старші люди часто використовують більш формальний стиль спілкування, звертаючи увагу на традиції та етикет, а молодші — можуть використовувати більш неформальні форми взаємодії, що сприяє їхній адаптації до сучасних технологій і нових форм комунікації, таких як соціальні мережі та мобільні месенджери [6].

Соціальні фактори, що визначають стиль спілкування, також включають такі елементи, як соціальна підтримка і взаємодія з родиною. У багатьох культурах родина є важливим джерелом емоційної підтримки, і стиль спілкування тут часто орієнтований на взаєморозуміння, уважність до потреб інших членів родини та розв'язання проблем в спільному форматі. Водночас у суспільствах з індивідуалістичним спрямуванням акцент може робитися на особистому просторі та самовираженні, а спілкування з родиною може бути менш емоційно інтенсивним [7].

Крім того, культурні та соціальні фактори мають вплив на вибір невербальних засобів комунікації. У культурах з високим рівнем соціальної дистанції, наприклад, у скандинавських країнах або Японії, жестів і фізичних контактів у процесі спілкування буде значно менше. Водночас у культурах з низьким рівнем соціальної дистанції, таких як у багатьох країнах Латинської Америки або Середземномор'я, невербальні знаки, такі як рукопоштовхання,

обійми чи близький зоровий контакт, будуть часто використовуватись для вираження емоцій і зміцнення соціальних зв'язків [8].

Культурні особливості також проявляються у використанні мовних формальностей. У багатьох культурах, особливо у східних, існують чітко визначені правила, які регулюють, як і коли слід використовувати форму ввічливості, особливо у спілкуванні з людьми старшого віку чи вищим соціальним статусом. У таких культурах часто використовуються спеціальні титули та мови ввічливості, що сприяють збереженню соціальної гармонії та шанобливого ставлення до співрозмовника [9].

Таким чином, культурні та соціальні фактори визначають не лише те, як люди спілкуються, але й що вони вважають важливим в комунікації. Розуміння цих факторів дозволяє краще адаптуватися до різних соціальних і культурних контекстів, уникати непорозумінь і покращувати взаємодію між людьми з різних культур. Важливо враховувати, що кожна культура має свої власні традиції і норми спілкування, і щоб бути успішним у міжнародному чи міжкультурному спілкуванні, необхідно вивчати ці відмінності і пристосовувати свої комунікативні стратегії до конкретних умов [10].

Продовжуючи тему впливу культурних та соціальних факторів на стиль спілкування, важливо також звернути увагу на роль технологій і глобалізації, які значно змінюють способи комунікації в сучасному світі. Розвиток цифрових технологій і соціальних мереж створює нові можливості для взаємодії, однак це також призводить до змін у способах спілкування, які часто відображаються на культурних нормах і соціальних взаєминах. В умовах цифрової комунікації, де значна частина спілкування здійснюється через текстові повідомлення чи відеозустрічі, соціальні та культурні фактори все ще визначають стиль взаємодії, але ці стилі можуть бути адаптовані до нових умов.

Одним з основних аспектів, що визначають стиль комунікації в онлайн-просторі, є культурна звичка до різних формальностей і ввічливості. У культурах, де велика увага приділяється формальностям і субординації, комунікація через електронну пошту чи месенджери часто буде

характеризуватися більш офіційним тоном, навіть якщо спілкування відбувається між людьми, які знайомі між собою. Наприклад, у Японії чи Китаї є певні норми, що вимагають використання ввічливих формулювань у письмовій комунікації, навіть якщо це стосується неформальних розмов [11].

У той час як у культурах, що схиляються до індивідуалізму, таких як США чи більшість європейських країн, онлайн-комунікація часто є більш прямолінійною і менш формальною. Люди часто використовують короткі, чіткі повідомлення, які акцентують на особистих думках та ідеях, а не на соціальній дистанції чи етикеті. Водночас, у культурах з високим рівнем колективізму, навіть в умовах онлайн-комунікації, можуть бути помітні елементи, спрямовані на підтримку групової гармонії та взаємної поваги [12].

З глобалізацією та розвитком міжнародних відносин з'являється потреба у розвитку міжкультурної комунікації. Це включає в себе вивчення і розуміння того, як культура кожного співрозмовника впливає на їхній стиль спілкування, і як ці відмінності можуть спричиняти непорозуміння. Для ефективної міжнародної комунікації важливо враховувати культурні особливості, такі як невербальна комунікація (жести, міміка, тілесні рухи) та різниця в розумінні особистого простору.

Наприклад, у західних культурах (особливо в США та деяких європейських країнах) прийнято вести відкриті і прямолінійні дискусії навіть у публічних сферах. Водночас у культурах, орієнтованих на збереження гармонії і поваги до старших, таких як в Японії, Китаї або Індії, в публічних дебатах значна увага надається утриманню ввічливості та униканню надмірної прямої. Культурні норми можуть також впливати на те, як люди виражають свою згоду або незгоду в процесі спілкування. Наприклад, в Японії люди можуть ухилятися від прямого відмовлення або заперечення, щоб не поставити співрозмовника в незручне становище, що відрізняється від практики, що характерна для більшості західних країн, де відкрите вираження незгоди є частиною здорової дискусії [13].

Також варто згадати про важливість контексту, в якому відбувається комунікація. В деяких культурах, наприклад, в арабських країнах, спілкування

може включати багато невербальних елементів, таких як фізичний контакт, близький зоровий контакт або вираження емоцій через міміку. У цих культурах близькість у спілкуванні може бути нормою і не викликати негативних реакцій. Однак у північних країнах, таких як Швеція чи Норвегія, де соціальні норми більше орієнтовані на особистий простір, близькість у спілкуванні може сприйматися як порушення соціальної дистанції [14].

Роль соціальних мереж в сучасному стилі комунікації також заслуговує на окрему увагу. Технології дозволяють людям з різних куточків світу взаємодіяти між собою в режимі реального часу. Однак з цим пов'язана велика кількість соціальних і культурних викликів. Наприклад, комунікація через Facebook або Instagram часто більш неформальна і орієнтована на візуальний контент, що надає більш легкий і менш серйозний тон бесіди. Це, з одного боку, може сприяти встановленню контактів і створенню позитивного іміджу, з іншого — вимагає від учасників уважності до культурних відмінностей у використанні мовних і візуальних знаків [15].

Загалом, культурні та соціальні фактори визначають, як люди виражають себе, як сприймають один одного та які способи комунікації є найбільш прийнятними і ефективними в їхньому соціальному середовищі. Розуміння цих факторів допомагає уникати непорозумінь та конфліктів, сприяє створенню більш гармонійних взаємин між людьми з різних культур і соціальних груп. Для цього необхідно розвивати міжкультурну компетентність, що включає в себе не лише знання про культурні особливості, але й вміння адаптувати свій стиль комунікації залежно від ситуації, контексту та співрозмовника [16].

Висновок до першого розділу

У висновку до першого розділу, який охоплює загальні аспекти психології спілкування та основні аспекти впливу культурних, вікових, соціальних і гендерних факторів на стиль комунікації, можна підсумувати, що ефективне спілкування є складним і багатогранним процесом, який залежить від безлічі факторів. Кожен з цих аспектів визначає не лише спосіб, яким люди спілкуються, але й те, як вони сприймають один одного та інтерпретують повідомлення.

Культурні особливості впливають на стилі спілкування, формуючи певні норми та правила взаємодії, що можуть суттєво відрізнятися в різних країнах та регіонах. Соціальні фактори, такі як вікові відмінності, соціальний статус та роль у суспільстві, визначають контекст, у якому люди взаємодіють, а також формують поведінкові стратегії в комунікації. Гендерні аспекти також відіграють важливу роль, адже чоловіки та жінки часто демонструють різні підходи до спілкування через соціальні ролі та стереотипи, що існують у суспільстві.

Таким чином, психологія спілкування охоплює широкий спектр взаємодій, і розуміння цих факторів є ключовим для покращення якості комунікації та розвитку міжособистісних відносин. Адекватне врахування культурних, соціальних, вікових та гендерних відмінностей дозволяє досягти більш ефективної взаємодії, уникнути конфліктів і непорозумінь, а також сприяє побудові гармонійних стосунків у різних сферах життя.

РОЗДІЛ 2. ПСИХОЛОГІЧНІ ОСОБЛИВОСТІ СПІЛКУВАННЯ В РІЗНИХ ВІКОВИХ І ГЕНДЕРНИХ ГРУПАХ

2.1. Спілкування в дитячому віці: особливості та потреби

Спілкування в дитячому віці є важливим аспектом розвитку особистості дитини, оскільки саме через комунікацію діти вчаться взаємодіяти з іншими людьми, формують свої соціальні навички та емоційну зрілість. Особливості та потреби спілкування на різних етапах дитячого розвитку визначаються фізіологічними, психологічними і соціальними факторами, які впливають на процес взаємодії між дитиною та її оточенням.

З самого народження діти вже починають взаємодіяти з оточуючими через несловесні форми комунікації, такі як міміка, жести та інтонація. Наприклад, немовлята через плач повідомляють про свої потреби, а згодом починають усвідомлено використовувати жести і звуки для вираження своїх емоцій та бажань. Важливою потребою цього віку є формування емоційної прив'язаності до батьків і основних опікунів, що забезпечує відчуття безпеки та підтримки [1]. Спілкування з близькими людьми є необхідним для розвитку довіри та безпечно-емоційного середовища, що є основою для подальших соціальних взаємодій.

В дошкільному віці, коли діти активно починають освоювати мову, спілкування стає основним засобом розвитку когнітивних і соціальних навичок. Вони вчаться користуватися мовою для вираження своїх думок, запитань, переживань. Важливу роль на цьому етапі відіграє ігрова діяльність, через яку діти навчаються соціальних норм і правил, розвивають уяву, здатність до співпраці і вміння слухати інших. Спілкування з однолітками також набуває значення, оскільки діти починають взаємодіяти на рівних, що допомагає їм вчитися вирішувати конфлікти, домовлятися і ділитися [2].

У цей період важливими аспектами є розвиток соціальної ідентичності та самосвідомості. Діти вчаться виражати свої потреби та емоції в соціально прийнятних формах, поступово набуваючи розуміння того, як їхні слова та вчинки можуть впливати на інших. Роль дорослих, зокрема вихователів і батьків, полягає в тому, щоб підтримувати дитину в її прагненні до самовираження, одночасно надаючи настанови щодо соціальних норм поведінки [3].

У шкільному віці, коли діти починають активно засвоювати нові соціальні ролі та набувають досвіду в більш формальних умовах (наприклад, у школі), спілкування стає ще більш важливим для розвитку когнітивних здібностей, критичного мислення та здатності працювати в колективі. Спілкування в цьому віці включає як вербальні, так і невербальні компоненти, і важливо, щоб діти навчалися виражати свої думки чітко і зрозуміло, а також уважно слухати співрозмовників. Окрім навчальних аспектів, соціальні взаємодії на цьому етапі мають великий вплив на формування стосунків з однолітками, розвитку друзів і розв'язання конфліктів [4].

Особливістю спілкування в дитячому віці є те, що діти потребують постійної підтримки і допомоги від дорослих для розвитку своїх комунікативних навичок. Роль батьків, вихователів, вчителів та інших значущих осіб у житті дитини важлива не лише для надання необхідних знань, а й для розвитку емоційної підтримки. Діти потребують того, щоб їхні емоції та переживання були зрозумілі і підтримані, а також щоб вони вчилися взаємодіяти з іншими людьми на основі взаємоповаги і толерантності [5].

На кожному етапі розвитку потреби в спілкуванні можуть змінюватися в залежності від віку дитини. На ранньому етапі це потреба у безпечному емоційному контакті з близькими людьми, в дошкільному віці — в освоєнні мови і соціальних норм, а в шкільному — в розвитку критичного мислення та здатності до взаємодії в колективі. Важливою є також потреба у соціалізації, адже через спілкування дитина вчиться розуміти і адаптуватися до соціальних умов, формувати здорові стосунки з іншими людьми і визначати своє місце в суспільстві [6].

Таким чином, спілкування в дитячому віці є складним і багатогранним процесом, який займає важливе місце в розвитку дитини. Потреби в спілкуванні змінюються залежно від віку і розвитку дитини, а правильна підтримка з боку дорослих на кожному етапі допомагає сформувати позитивні комунікативні навички, емоційну стабільність і здатність до ефективної соціалізації.

Продовжуючи тему спілкування в дитячому віці, можна також зазначити, що для повноцінного розвитку комунікативних навичок важливо враховувати індивідуальні особливості кожної дитини. Кожна дитина має свої темпи розвитку, особливості емоційної і соціальної зрілості, що може впливати на її потреби в спілкуванні. Наприклад, деякі діти можуть бути більш інтровертними і потребувати більше часу для соціалізації, тоді як інші будуть більш відкритими та схильними до активної комунікації з однолітками та дорослими [7]. Тому важливо на кожному етапі розвитку дитини виявляти її індивідуальні потреби, створюючи умови для комфортного і безпечного спілкування.

Важливою складовою спілкування є також навчання дітей розпізнавати і правильно виражати свої емоції. Від уміння розпізнавати свої почуття залежить не лише здатність адекватно реагувати на соціальні ситуації, але й здатність до конструктивного вирішення конфліктів, як у сім'ї, так і в школі чи серед однолітків. Діти, які навчаються правильно виражати свої емоції, менш схильні до агресії, злісних вчинків чи замкнутості. Батьки та вихователі можуть активно підтримувати цей процес через ігри, бесіди, літературу, що дозволяє дітям краще розуміти свої відчуття та потреби [8].

Соціальні навички, сформовані через спілкування в дитячому віці, є основою для подальшої соціалізації та розвитку. Це включає не лише здатність працювати в команді, спільно досягати мети, а й розвиток навичок вирішення конфліктів і розуміння соціальних ролей. Наприклад, у дитячих колективах часто виникають ситуації, коли один з дітей стає лідером, а інший — слідує за ним, що формує ієрархію в групі. Такі ситуації вчать дітей розуміти свої права та обов'язки, діяти відповідно до соціальних норм і вибудовувати конструктивні стосунки з іншими людьми [9].

Особливим аспектом є роль невербального спілкування у розвитку дітей. Жести, міміка, інтонація — все це важливі складові, які допомагають дитині виражати свої емоції та розуміти емоції інших. Важливою частиною розвитку є навчання дітей розуміти невербальні сигнали, що допомагає їм адаптуватися до соціального середовища. Наприклад, маленькі діти ще не можуть повністю розуміти значення слів, але вони здатні інтерпретувати міміку або інтонацію дорослого, що стає важливим етапом у розвитку емоційного інтелекту [10].

Водночас, важливо пам'ятати, що спілкування в дитячому віці не є лише обміном інформацією чи знаннями, а також є способом формування стосунків. Діти через спілкування вчаться взаємодіяти з іншими, спільно працювати, обговорювати і вирішувати питання. Спілкування сприяє розвитку соціальних навичок, які будуть необхідні на всіх етапах їхнього життя. Саме тому навчання дітям ефективного і конструктивного спілкування повинно бути одним з основних завдань у їхньому розвитку [11].

З огляду на сучасні тенденції в розвитку дитячої психології та соціальних змін, все більше уваги приділяється ролі технологій у розвитку спілкування серед дітей. Використання електронних пристроїв та інтернету вносить певні корективи в спосіб взаємодії дітей. Інтерактивні технології можуть слугувати додатковими інструментами для розвитку мовлення, творчих здібностей та соціальних навичок. Проте важливо, щоб ці технології не замінювали живе спілкування, а доповнювали його, адже без безпосередньої взаємодії з оточенням діти можуть мати труднощі в розвитку емоційного інтелекту та навичок соціальної адаптації [12].

Таким чином, спілкування в дитячому віці є важливим етапом розвитку, на якому формуються основи для подальшої соціалізації і взаємодії з іншими людьми. Залежно від віку та індивідуальних потреб, діти здобувають різні навички комунікації, починаючи з простих невербальних сигналів і закінчуючи складними соціальними взаємодіями. Роль дорослих у цьому процесі полягає в тому, щоб створювати підтримуюче середовище, яке сприяє розвитку

комунікативних і емоційних навичок, а також вчить дітей розуміти та поважати почуття інших.

Продовжуючи розгляд спілкування в дитячому віці, важливо відзначити, що розвиток комунікаційних навичок у дітей тісно пов'язаний із їхнім емоційним розвитком. Психологічний клімат в сім'ї, стиль виховання та соціальна підтримка формують емоційну базу для подальшого розвитку спілкування. Наприклад, діти, які зростають у сім'ї з позитивним емоційним кліматом, де вони відчують підтримку, любов та увагу, здатні набагато швидше освоювати соціальні норми та комунікативні стратегії. Такі діти мають більш високу самооцінку і здатні активно взаємодіяти з іншими, встановлюючи здорові і продуктивні стосунки з однолітками [13].

Окрім того, не менш важливим аспектом є роль гри у розвитку спілкування у дітей. Ігрова діяльність є основним методом, через який діти вчаться взаємодіяти з іншими, вирішувати конфлікти, розвивати соціальні ролі. У процесі гри діти можуть випробовувати різні соціальні стратегії, приміряти нові ролі та експериментувати з комунікативними формами. Це дозволяє їм розвивати не лише мовні здібності, але й критичне мислення, здатність до співпраці, уважність до інших людей та розвиток емоційної інтелігентності [14].

Також, з огляду на сучасні реалії, значну увагу варто приділяти розвитку комунікації через цифрові технології, оскільки вони стають все більш важливою частиною дитячого життя. Віртуальні платформи і соціальні мережі змінюють способи спілкування, додаючи нові формати, такі як онлайн-ігри, відеодзвінки, чат-спілкування. Ці інструменти допомагають дітям розвивати нові форми соціальної взаємодії, проте існують певні ризики, пов'язані з цифровою залежністю, порушенням конфіденційності і неадекватним використанням технологій. Тому важливо, щоб батьки і вихователі активно взаємодіяли з дітьми в цьому процесі, сприяючи безпечному і конструктивному використанню цифрових ресурсів для розвитку комунікаційних навичок [15].

Важливим є також навчання дітей стратегіям ефективного вирішення конфліктів. Оскільки спілкування з однолітками в дитячому віці часто включає

ситуації конкуренції, суперечок чи відмінностей у думках, діти повинні вчитися знаходити компроміси, висловлювати свої почуття і бажання в адекватній формі, а також визнати право інших на власну думку. Розвиток таких навичок допомагає не лише зменшити кількість конфліктів, а й сприяє розвитку емоційного інтелекту, що в подальшому позитивно позначається на всіх сферах життя дитини [16].

Крім того, важливу роль у розвитку комунікативних навичок дітей відіграють педагогічні технології, які сприяють розвитку мовлення, когнітивних здібностей і соціальної адаптації. Наприклад, методи активного навчання, використання ігор, рольових вправ та інших інтерактивних підходів допомагають дітям не лише засвоювати нові знання, але й набувати навичок взаємодії, співпраці і адаптації до соціального середовища. Особливо важливою є роль вихователя чи вчителя, який за допомогою різноманітних педагогічних методів створює умови для розвитку комунікаційних навичок у дітей, заохочуючи їх до вираження своїх думок, обміну ідеями та відпрацювання соціальних навичок у групових взаємодіях [17].

У висновку, спілкування в дитячому віці є основою для формування основних соціальних і емоційних навичок, необхідних для адаптації в суспільстві. Враховуючи індивідуальні потреби та особливості кожної дитини, важливо створювати підтримуюче середовище, яке сприятиме розвитку її комунікативних здібностей, емоційного інтелекту та здатності до співпраці. Належна підтримка з боку дорослих у цьому процесі допомагає дітям не тільки здобувати навички соціальної адаптації, але й будувати гармонійні стосунки з іншими людьми на всіх етапах їхнього життя.

2.2. Підлітковий вік та стиль спілкування: вплив гормональних змін і соціальних факторів

Підлітковий вік є перехідним періодом, коли відбуваються значні фізіологічні, психологічні та соціальні зміни, які суттєво впливають на стиль спілкування підлітків. У цей час гормональні зміни викликають емоційні коливання, а соціальні фактори, зокрема вплив однолітків, сім'ї та шкільного середовища, стають важливими чинниками, які формують комунікативну поведінку підлітків.

Одним із найбільш значущих факторів, що впливає на стиль спілкування підлітків, є гормональні зміни. Під час статевого дозрівання в організмі підлітків відбуваються різкі коливання гормонів, що веде до фізичних змін, а також до зміни емоційного фону. Це може проявлятися в надмірній чутливості, агресивності або, навпаки, замкненості. Гормональні зміни можуть призводити до того, що підлітки стають більш емоційними в спілкуванні, схильні до конфліктів або вираження своїх почуттів через гнів чи депресію. Крім того, в цей період часто спостерігається зміна ставлення до батьків: підлітки можуть намагатися дистанціюватися від дорослих, що може впливати на характер їхнього спілкування з родиною [1].

Соціальні фактори також мають величезне значення в цей період. Підлітки все більше прагнуть до незалежності від дорослих, і тому взаємодія з однолітками набуває для них важливого значення. Саме в цей період формуються перші серйозні дружні стосунки, а також перші романтичні почуття. Взаємодія з однолітками дозволяє підліткам знаходити своє місце в соціумі, відчувати підтримку або відчуження, що може суттєво впливати на їхній емоційний стан і стиль спілкування. Підлітки часто використовують спілкування як спосіб вираження своєї індивідуальності, тому можуть звертатися до жартів, сленгу чи навіть агресії, щоб виділитися серед однолітків [2].

Відносини з батьками також змінюються в підлітковому віці. Підлітки часто прагнуть до більшої автономії, що може викликати конфлікти з дорослими.

Стиль спілкування в родині може змінюватися в сторону зменшення взаєморозуміння, підвищеної емоційності, а іноді й закритості. Водночас, попри бажання дистанціюватися, підлітки все ще потребують емоційної підтримки та вказівок від дорослих. Це створює певну напругу, адже підлітки намагаються утримувати баланс між бажанням бути незалежними і необхідністю отримувати підтримку та поради від батьків. Тому важливою є здатність батьків до адаптації до змін у поведінці підлітка та надання йому простору для самовираження, одночасно зберігаючи належний рівень контролю і підтримки [3].

Серед соціальних факторів варто також відзначити роль шкільного середовища. Школа стає важливим простором для соціалізації підлітка, де він взаємодіє з однолітками та вчителями, розвиває власні переконання та соціальні навички. Взаємодія з учителями та однокласниками часто виступає як тренажер для розвитку комунікативних навичок. У цей період підлітки вчаться встановлювати межі між собою і зовнішнім світом, формуючи стратегії взаємодії, засновані на прийнятті соціальних норм. Однак підлітковий вік — це також період становлення стосунків з авторитетами. Підлітки можуть бунтувати проти традиційних поглядів або правил, що часто проявляється в критичному ставленні до шкільної влади та існуючих норм. Це може ускладнювати спілкування з учителями, хоча водночас багато підлітків продовжують звертатися до вчителів за порадами та підтримкою [4].

Крім того, підлітковий вік характеризується значними змінами в самооцінці та самоусвідомленні. Підлітки починають задаватися питаннями про свою індивідуальність, місце в суспільстві, соціальну роль. Вони часто шукають ідентичність і намагаються віднайти себе через комунікацію з іншими людьми. Взаємодія з однолітками і досвід спілкування в різних соціальних ситуаціях допомагають їм сформувати уявлення про себе, розвинути впевненість у своїх силах або, навпаки, посилити сумніви в собі. Тому дуже важливо, щоб оточення підлітка сприяло формуванню позитивної самооцінки і підтримувало його в процесі самовизначення [5].

Враховуючи ці аспекти, можна відзначити, що підлітковий вік є важливим етапом для розвитку комунікаційних навичок, оскільки саме в цей період закладаються основи майбутніх соціальних взаємодій. Розуміння і підтримка дорослими змін, що відбуваються у підлітка, здатні допомогти йому ефективно адаптуватися до соціуму і налаштувати здорові стосунки з оточуючими. Гормональні зміни і соціальний контекст впливають на емоційний фон і стиль спілкування підлітка, однак, із належною підтримкою, цей період може стати основою для формування зрілих, конструктивних соціальних навичок [6].

Отже, підлітковий вік є періодом, коли гормональні зміни та соціальні фактори взаємодіють, створюючи складні умови для формування стилю спілкування. Саме в цей час підлітки відточують навички соціальної взаємодії, визначають своє місце в групах однолітків і у суспільстві в цілому. Підтримка з боку батьків, педагогів та інших дорослих є ключовим чинником для розвитку здорового стилю спілкування і забезпечення психологічного благополуччя підлітків.

Продовжуючи тему підліткового віку і його впливу на стиль спілкування, не можна обійти увагою важливість соціальної адаптації підлітків. В цей період вони стикаються з новими соціальними викликами, такими як формування групи однолітків, інтеграція в різні соціальні кола (шкільні, позашкільні, онлайн) і здатність справлятися з груповим тиском. Ці фактори можуть суттєво впливати на їхній стиль спілкування, ставлення до себе та інших, а також на вибір стратегії взаємодії з оточуючими.

Груповий тиск є однією з найбільш виражених соціальних характеристик підліткового віку. Підлітки можуть відчувати сильне бажання відповідати стандартам, що їх встановлюють групи однолітків. Це часто проявляється в тому, що вони починають використовувати специфічний сленг, знову ж таки, змінюється стиль одягу, манера поведінки, а також формуються специфічні теми для спілкування. Групи однолітків стають важливими для підлітків, адже вони дозволяють знайти підтримку і визнання в соціальному середовищі, що в свою чергу зміцнює впевненість у собі. Проте підлітки можуть також переживати

негативні наслідки від спроби надмірно «підлаштуватися» під групу, що може проявлятися в переживаннях через знижену самооцінку або проблеми у встановленні індивідуальних кордонів [7].

Крім того, у підлітковому віці активно формуються соціальні стратегії вирішення конфліктів. Зіткнення з різними людьми, суперечки з однокласниками, напружені стосунки з батьками — все це є частиною соціальної адаптації підлітків. Від того, як підліток навчається вирішувати конфлікти, залежить його здатність встановлювати здорові, конструктивні стосунки у майбутньому. Однак через гормональні зміни та емоційну нестабільність у підлітків можуть спостерігатися періоди агресії, протесту або схильності до «вибухових» емоційних реакцій, що може ускладнювати ефективну комунікацію з іншими. Важливим є навчання підлітків контролювати свої емоції і знаходити компроміси в конфліктних ситуаціях. Тренування таких навичок через рольові ігри, бесіди або навіть спеціальні тренінги можуть значно полегшити процес соціалізації [8].

Ще одним аспектом, який суттєво впливає на стиль спілкування підлітків, є розвиток їхньої ідентичності. У підлітковому віці важливим є не лише розуміння соціальних ролей, але й формування власного образу «я». Підлітки починають більше задумуватися над тим, хто вони є, як вони хочуть себе бачити в очах інших. Це може вплинути на стиль спілкування, вибір тем для обговорення, типи взаємодій з однолітками, а також на те, як вони хочуть бути сприйняті в соціальних мережах чи серед групи своїх друзів. Проблеми з ідентичністю можуть викликати у підлітка труднощі в спілкуванні, почуття ізольованості або навіть депресію. Важливо, щоб підлітки мали можливість відкрито спілкуватися з батьками або психологами, які можуть допомогти у вирішенні таких питань і надати підтримку на етапі самовизначення [9].

Не менш важливим є фактор технологічного впливу на стиль спілкування підлітків. Сучасні технології, соціальні мережі, смартфони і онлайн-платформи стають основними інструментами комунікації. Вони змінюють не лише способи взаємодії, а й структуру спілкування, адже підлітки мають можливість виражати

себе і взаємодіяти з іншими без фізичної присутності, що створює певну анонімність. Однак важливо пам'ятати, що це не завжди позитивно впливає на розвиток емоційних навичок і реальних соціальних зв'язків. Віртуальні комунікації можуть замінити живе спілкування, що, у свою чергу, може призвести до зниження емоційної інтелігенції, зменшення здатності до емоційного реагування в реальному житті. Водночас соціальні мережі дають підліткам можливість розвивати власний образ і взаємодіяти з більш широким колом людей, що сприяє розширенню соціальних горизонтів, але також може спровокувати зайву порівняльність і незадоволеність собою, оскільки підлітки часто оцінюють себе через призму того, як виглядають їхні онлайн-профілі [10].

Враховуючи всі ці аспекти, можна зробити висновок, що підлітковий вік є періодом значних змін у стилі спілкування. Гормональні зміни, соціальний тиск, пошук ідентичності та технологічні нововведення — усе це накладає свій відбиток на способи взаємодії підлітків. Тому важливо, щоб оточення підтримувало їх, сприяючи розвитку здорових комунікаційних навичок і формуванню позитивної соціальної ідентичності. Розуміння цього допомагає не тільки полегшити процес соціалізації підлітків, але й допомогти їм адаптуватися до сучасних соціальних реалій.

2.3. Доросле життя: зміни в спілкуванні в залежності від соціального статусу та віку

У дорослому віці зміни в стилі та характері спілкування значною мірою залежать від соціального статусу, професійної діяльності, родинного становища та етапу життєвого циклу. Спілкування в дорослому житті зазнає змін у відповідь на різноманітні внутрішні та зовнішні чинники, і особливо відчутно це проявляється у взаємодії на робочому місці, в особистих стосунках, а також у контексті змін, пов'язаних із віковими етапами.

Починаючи з віку молодих дорослих (приблизно 18-30 років), комунікація часто відзначається пошуком професійної реалізації та індивідуальності. У цей період багато людей активно встановлюють професійні стосунки, завойовують соціальне місце в колективі, намагаються досягти матеріальної стабільності та самоствердження. Стиль спілкування в цей час може бути більш активним, конкурентним, орієнтованим на досягнення кар'єрних цілей. Взаємодія з іншими людьми часто здійснюється в рамках ділових чи навчальних відносин, де комунікація має значення для досягнення професійних цілей. Однак на емоційному рівні молоді люди можуть відчувати потребу в спілкуванні, яке допомагає їм будувати особисті стосунки та соціальні зв'язки. Виникнення сім'ї та діти також вносять корективи в стиль спілкування, зокрема через поєднання роботи, побутових обов'язків і необхідності підтримки відносин з партнером [1].

У середньому віці (приблизно 30-50 років) змінюються не лише життєві обставини, а й комунікаційні потреби. У цей період багато людей досягають стабільності в професійному та особистому житті, займаються вихованням дітей, а також активніше починають замислюватися над питаннями самореалізації, здоров'я і балансу між роботою та особистим життям. Стиль спілкування в цей час часто стає більш поміркованим, з акцентом на взаєморозуміння та підтримку. Люди часто ставлять собі за мету збереження стабільних соціальних зв'язків, приділяють більше уваги родині та друзям, і намагаються уникати конфліктів, особливо в особистих стосунках. Проте в професійному середовищі вони можуть активно змагатися за кар'єрне зростання, що може бути супроводжувано більш рішучими, навіть агресивними формами спілкування, особливо якщо питання стосується досягнення цілей. Багато дорослих людей також активно шукають підтримки в колі друзів або професійних консультантів для досягнення особистісного розвитку та вирішення життєвих криз [42].

У старшому віці (приблизно після 60 років) зміни в комунікації, як правило, обумовлені пенсійним віком, зміною ритму життя, спостереженням за досягненнями дітей і онуків, а також роздумами про сенс життя та спадок. Люди цієї вікової категорії часто більше звертаються до родини, намагаються

підтримувати тісні стосунки з найближчими людьми, при цьому прагнучи уникати соціальних напруг та конфліктів. Стиль спілкування може стати більш зваженим, спокійним, з акцентом на слухання і підтримку. У цей період люди часто передають свій досвід молодшому поколінню, що може включати як сімейні, так і професійні поради. Стиль спілкування стає більш рефлексивним, люди частіше аналізують своє життя та отримані уроки. Підвищена увага до соціальних зв'язків і родинних обов'язків може зменшувати потребу в активних соціальних взаємодіях поза родиною. Водночас цей вік часто асоціюється з необхідністю адаптації до нових соціальних ролей, таких як ролі дідуся чи бабусі, що змінює стиль комунікації в родині [3].

Соціальний статус також значно впливає на стиль спілкування в дорослому віці. Люди з високим соціальним статусом, керівники великих компаній або відомі громадські діячі часто спілкуються більш авторитетно і зберігають певну дистанцію в особистих взаємодіях, прагнучи підтримувати своє місце в соціальній ієрархії. Їхній стиль спілкування може бути домінуючим, а іноді навіть маніпулятивним. У той же час люди з низьким соціальним статусом можуть виявляти більше потреби в підтвердженні своїх прав і місця в суспільстві, що може виражатися в агресивніших або захисних формах спілкування. У ряді випадків це може призвести до соціальної ізоляції або відчуження від більш успішних верств населення [44].

Не менш важливим є вплив професійної діяльності на стиль спілкування. Люди, чия робота передбачає активні комунікації, наприклад, вчителі, лікарі, менеджери або соціальні працівники, часто мають високий рівень розвитку комунікативних навичок, здатні до емоційної регуляції, а також до ефективного управління міжособистісними відносинами. Вони можуть бути більш відкритими до діалогу, прагнути підтримувати партнерські стосунки з колегами та підлеглими. У той же час особи, чия професія передбачає ізоляцію, наприклад, програмісти або науковці, можуть бути схильні до більш замкнутого стилю спілкування, обмеженого тільки професійними колами [35].

Таким чином, спілкування в дорослому віці постійно змінюється в залежності від віку, соціального статусу та професійної діяльності. Люди адаптуються до змін у своїй життєвій ситуації, змінюючи своє ставлення до комунікації, її стилю та пріоритетів. Це особливо важливо, оскільки здатність підтримувати здорові міжособистісні стосунки в дорослому віці не тільки покращує якість життя, але й сприяє психологічному благополуччю, яке важливе на всіх етапах життєвого циклу.

Продовжуючи тему змін в спілкуванні в дорослому віці, важливо також звернути увагу на вплив на комунікацію різних соціальних і культурних чинників. Наприклад, зміни в економічному становищі, культурні традиції або загальні соціальні тенденції можуть по-різному впливати на стиль взаємодії дорослих людей. Соціальні стосунки можуть змінюватися під впливом глобалізації, урбанізації та технологічного прогресу.

У міру того, як люди досягають стабільності в особистому житті та кар'єрі, зміни в їхньому соціальному колі та комунікаціях також стають очевидними. Зокрема, люди старшого віку можуть бути менш схильні до змін у стилі спілкування через вже сформовані соціальні ролі та звички. Наприклад, у старшому віці люди можуть спілкуватися більш традиційними способами, використовувати менш формальні канали комунікації, більше часу проводити з родиною та близькими людьми. Спілкування може стати більш емоційно насиченим і зосередженим на підтримці близьких зв'язків, оскільки в цей період життя особи можуть більше оцінювати важливість родинних та дружніх відносин, ніж у молодшому віці [6].

Зі зміною життєвих обставин, таких як вихід на пенсію, зміни в здоров'ї чи інші значущі події, дорослі можуть змінювати свій стиль спілкування, адаптуючи його до нових реалій. Відхід від активної професійної діяльності може призвести до потреби у зміцненні соціальних зв'язків, пошуку нових видів діяльності та підтримки соціальної активності. Це може змінювати стиль спілкування, оскільки люди шукають нові способи вираження себе в менш офіційних контекстах. Водночас необхідність адаптуватися до нових соціальних

умов може спричиняти емоційні труднощі, що впливатиме на стиль взаємодії — наприклад, на зниження активності в соціальних мережах або зменшення участі у колективних заходах [27].

Важливим фактором є і вплив технологічних змін на комунікацію в дорослому віці. Новітні технології, соціальні мережі та онлайн-платформи відкривають нові можливості для спілкування, дозволяючи зберігати зв'язки з родичами та друзями, навіть якщо вони знаходяться далеко. Більш молодші дорослі зазвичай мають високу технологічну грамотність і активно використовують інтернет для підтримки комунікацій, роботи та розваг. Водночас для людей старшого віку адаптація до нових технологій може бути важчою, і вони можуть більше орієнтуватися на традиційні способи взаємодії — особисті зустрічі, телефонні дзвінки чи листування [8]. Проте, з часом навіть старші покоління починають використовувати нові технології, зокрема для спілкування з родиною та друзями через соціальні мережі, що зменшує дистанцію між поколіннями.

У той же час, культурні та соціальні стереотипи також можуть впливати на стиль спілкування дорослих людей. В деяких культурах традиційно існують чітко виражені ролі для різних вікових груп, що визначає типи взаємодії. Наприклад, в деяких країнах старші люди можуть користуватися великою повагою, що впливає на їхній стиль спілкування, а молодші особи, навпаки, мають менше можливостей для вираження себе в офіційних ситуаціях. Зі зміною соціальних норм і традицій, особливо в глобалізованому світі, ці стереотипи можуть розмиватися, а стиль комунікації стає більш рівноправним, з меншим акцентом на вік чи соціальний статус.

Сімейне становище також відіграє важливу роль у формуванні стилю спілкування в дорослому віці. Люди, які перебувають у шлюбі або мають дітей, можуть більше зосереджуватися на сімейних стосунках, що формує їхній стиль взаємодії в межах родини. Водночас це може зменшити кількість контактів із зовнішнім світом, зокрема з однолітками чи друзями. З іншого боку, люди без сім'ї або з меншими соціальними зв'язками можуть шукати способи розширення

своїї соціальної мережі через професійну діяльність, хобі чи волонтерство. Такий соціальний контекст також має суттєвий вплив на їхній стиль спілкування [29].

Варто зазначити, що вищий рівень освіти та професійного досвіду також визначає стиль спілкування дорослих. Особи з високим рівнем освіти або спеціалізованими професійними навичками часто мають більш структуровану, аргументовану форму комунікації, що дає їм змогу ефективно обговорювати складні питання. Вони також схильні до більш формальних стилів спілкування в діловому середовищі, при цьому маючи можливість адаптувати свою мову і манери до конкретної аудиторії [10].

Отже, спілкування в дорослому віці змінюється в залежності від багатьох факторів, включаючи вік, соціальний статус, культурні та технологічні впливи, а також особисті обставини. З віком люди стають більш обережними у виборі слів і стратегій спілкування, зокрема для підтримки соціальних зв'язків і досягнення особистих та професійних цілей. Водночас, соціальні зміни, технології та культурні стереотипи можуть як відкривати нові можливості для комунікації, так і створювати нові виклики, з якими треба вміти справлятися.

2.4. Гендерні стереотипи та їх вплив на стилі спілкування в різних вікових категоріях

Гендерні стереотипи є соціально вкоріненими переконаннями та уявленнями про те, якими повинні бути чоловіки та жінки, їхні ролі у суспільстві, поведінка, характеристики та здібності. Вони істотно впливають на стиль спілкування та взаємодію між людьми в різних вікових категоріях, формуючи очікування щодо того, як представники різних статей повинні вести себе в соціальних і професійних ситуаціях. Гендерні стереотипи змінюються з віком, і їх вплив на стиль спілкування особливо виразно проявляється в різних життєвих етапах.

У дитячому віці гендерні стереотипи лише починають формуватися і проявлятися в способах взаємодії. Діти вже на ранніх етапах свого розвитку починають засвоювати соціальні норми, які визначають, що є «чоловічими» чи «жіночими» якостями, і це відображається на їхній поведінці та комунікації. Наприклад, хлопців часто вчать бути активними, рішучими та конкурентними, а дівчат — турботливими, чуйними і доброзичливими. Такі стереотипи можуть формувати певні очікування щодо способів спілкування, що стають вкоріненими протягом життя. Хлопці можуть зазвичай використовувати більш прямолінійний, агресивний стиль спілкування, тоді як дівчата — більш емоційно орієнтований, з акцентом на підтримку і співпереживання [1].

У підлітковому віці гендерні стереотипи стають ще більш виразними. Підлітки починають активно соціалізуватися в групах за гендерними ознаками, причому серед хлопців і дівчат формується різний стиль спілкування, орієнтований на задоволення різних соціальних потреб. Для хлопців характерне прагнення до незалежності та соціального визнання через змагання і домінування, що часто призводить до формування більш конкурентного стилю спілкування. Дівчата, в свою чергу, можуть зосереджуватися на створенні гармонійних взаємозв'язків і на взаємній підтримці, що проявляється в більш співчутливому і кооперативному стилі спілкування. Гендерні стереотипи в підлітковому віці значною мірою визначають межі дозволеної поведінки і манери спілкування, що робить ці взаємодії досить схематичними та у багатьох випадках обмеженими [2].

У молодому дорослому віці гендерні стереотипи можуть бути менш вираженими, оскільки індивідуальна ідентичність стає більш важливою за соціальні очікування. Однак у професійному середовищі гендерні стереотипи можуть значно впливати на стиль спілкування, особливо для жінок. Жінки, як правило, стикаються з подвійними стандартами: з одного боку, від них очікується емоційність, доброзичливість і вміння досягати компромісів, а з іншого — у професійних ситуаціях вони часто повинні проявляти авторитетність та рішучість. Це створює конфлікти між очікуваннями і реальними вимогами

соціального середовища. Чоловіки в цей час часто зазнають тиску, щоб бути лідерами, не показувати свої емоції і демонструвати сильні характеристики, такі як впевненість та рішучість, навіть якщо це суперечить їхнім особистим почуттям або ситуаціям [33].

Для старших людей гендерні стереотипи також продовжують мати значення, хоча в деяких культурах і соціальних умовах вони можуть почати змінюватися. Для жінок похилого віку традиційно існує образ «турботливої бабусі», яка зосереджена на сімейних справах і менш залучена до активної професійної діяльності. Для чоловіків старшого віку часто існує стереотип «сильного чоловіка», який займає важливі позиції в суспільстві і в сім'ї, що створює певний тиск на їхній стиль спілкування. У цьому віці чоловіки можуть відчувати необхідність виявити свою роль у родині та суспільстві, а жінки часто мають менше можливостей для самовираження у професійному контексті через культурні уявлення про «відхід» у старшому віці [4].

Гендерні стереотипи можуть також впливати на спілкування в родинних відносинах, оскільки у традиційних уявленнях чоловіки повинні бути «опорою» і приймати важливі рішення, а жінки — підтримувати родину емоційно і практично. Це може обмежувати можливості для рівноправного спілкування між подружжям і призводити до нерівного розподілу домашніх обов'язків або прийняття рішень. Однак, із зростанням рівня рівноправ'я в суспільстві, ці стереотипи поступово змінюються, що дозволяє людям з різних гендерних груп демонструвати більше емоційності, відкритості та взаємопідтримки в спілкуванні [5].

У сучасному світі з розвитком рівноправ'я між статями і усвідомленням важливості боротьби з гендерною нерівністю стиль спілкування починає змінюватися. Виховання, яке підтримує гендерну рівність, дозволяє дітям і підліткам формувати більш відкриті та рівноправні способи взаємодії. Люди стали більш відкритими до нових форм спілкування, де немає місця для обмежень через гендерні стереотипи. Наприклад, як чоловіки, так і жінки можуть

виявляти емоційність, брати на себе роль лідера або демонструвати підтримку залежно від конкретної ситуації [50].

Таким чином, гендерні стереотипи мають значний вплив на стиль спілкування на всіх етапах життя, від дитинства до старшого віку. Вони можуть обмежувати чи, навпаки, сприяти розвитку комунікаційних навичок, залежно від того, як їх сприймають і як активно викорінюють у суспільстві. Зміни у соціальних нормах і культурних уявленнях про гендер сприяють тому, що стиль спілкування стає більш гнучким і адаптивним, дозволяючи кожній людині виражати себе вільно, без обмежень за статтю.

Продовжуючи розгляд гендерних стереотипів і їхнього впливу на стиль спілкування в різних вікових категоріях, варто звернути увагу на те, як соціальні зміни, зокрема рухи за гендерну рівність, можуть змінювати ці стереотипи і, відповідно, моделі комунікації. У багатьох сучасних суспільствах спостерігається зростаюче усвідомлення важливості гендерної рівності, що сприяє зменшенню впливу традиційних гендерних ролей на способи взаємодії. У результаті, в багатьох випадках, гендерні стереотипи стають менш вираженими, а спілкування між чоловіками і жінками стає більш рівноправним.

Зміни у суспільстві, такі як збільшення кількості жінок у політиці, бізнесі та наукових колах, а також розвиток рухів за права жінок, сприяють тому, що жіночі голоси починають ставати більш помітними у публічній сфері. Водночас чоловіки також починають відкрито виражати свої емоції, брати на себе більше обов'язків у вихованні дітей і догляді за домом, що допомагає стирати традиційні бар'єри в спілкуванні між статями. Це веде до зміни соціальних норм, коли стереотипи щодо того, хто може бути лідером, а хто — підтримкою, поступово втрачають свою актуальність. Такі зміни в соціальних установках дозволяють людям вільніше спілкуватися і взаємодіяти, не обмежуючи себе лише через гендерні уявлення [47].

У середньому віці, коли люди набувають досвіду та соціального статусу, гендерні стереотипи можуть бути менш вираженими в професійній діяльності, оскільки вимоги до кар'єрного зростання все більше орієнтуються на

індивідуальні якості, а не на статеву приналежність. Однак навіть у цих умовах деякі стереотипи все ще можуть існувати в певних сферах. Наприклад, в умовах висококонкурентних або традиційно чоловічих галузей (як, наприклад, фінансовий сектор, технології або інженерія), жінки можуть стикатися з труднощами в досягненні рівних можливостей для кар'єрного зростання через стереотипи, які пов'язують їх із меншою рішучістю або професійною компетентністю. Такі стереотипи можуть впливати не тільки на їхнє становище в професійному середовищі, але й на стиль спілкування: жінки можуть почуватися змушеними демонструвати більшу впертість і самовпевненість, щоб не бути сприйнятими як слабкі чи недостатньо кваліфіковані [8].

Для чоловіків у середньому віці також існує соціальний тиск щодо ролі «забезпечувача» родини і демонстрації сили та незалежності. Це може призводити до того, що чоловіки намагаються уникати емоційних проявів або показу вразливості, що у свою чергу обмежує їхні можливості для емоційно здорового та відкритого спілкування. Зміни в суспільних нормах, що заохочують чоловіків до вираження своїх емоцій і залучення до домашніх обов'язків, дають змогу зменшити тиск гендерних стереотипів, що дозволяє людям демонструвати більше емоційної гнучкості у спілкуванні [39].

У старшому віці гендерні стереотипи можуть мати різний вплив в залежності від того, в яких соціальних та культурних умовах люди перебувають. У деяких культурах існує стійке уявлення про роль старшої жінки як берегині домашнього вогнища, турботливої матері чи бабусі, що зосереджена на вихованні та підтримці родини. Водночас чоловіки похилого віку часто є суспільними авторитетами і відіграють важливу роль у родині та громадських справах. Такий поділ ролей може призводити до того, що стиль спілкування у старших людей буде відрізнятися залежно від їхньої статі. Жінки, як правило, проявляють більше емоційної чуйності, підтримуючи зв'язки з родиною, в той час як чоловіки можуть зберігати більш авторитарний стиль комунікації, орієнтуючись на передачу досвіду і життєвих уроків молодшим поколінням [10].

Висновок до другого розділу

Аналіз гендерних аспектів спілкування в різних вікових категоріях підтверджує, що гендерні стереотипи істотно впливають на стилі взаємодії та поведінки людей на різних етапах життя. Починаючи з дитячого віку, коли формуються перші соціальні норми, і закінчуючи старшим віком, гендерні стереотипи визначають способи вираження емоцій, соціальні ролі та типи комунікації. На кожному етапі життя ці стереотипи змінюються, піддаються коригуванню під впливом соціальних змін і культурних трансформацій.

У дитячому віці гендерні стереотипи ще не є настільки виразними, однак вони вже визначають основи спілкування між хлопцями та дівчатами, закладаючи шаблони поведінки, орієнтовані на підтримку традиційних ролей. У підлітковому віці ці стереотипи набувають більш чіткої форми і активно впливають на соціальні взаємодії, що проявляється у розподілі ролей у групах та способах вираження себе. Для молодих людей соціальні зміни і зростання рівноправ'я між статями дозволяють частково подолати ці обмеження, проте гендерні стереотипи все ще можуть визначати стиль спілкування, особливо у професійних середовищах.

У старшому віці, коли люди мають більш стабільний соціальний статус, гендерні стереотипи продовжують впливати на їхні способи взаємодії, хоча в деяких випадках вони можуть ставати менш виразними через зміни в суспільних нормах. Проте стереотипи щодо ролей чоловіків і жінок у родині та суспільстві досі можуть обмежувати можливості самовираження, а також визначати, якими саме стилями спілкування будуть володіти старші покоління.

Загалом, гендерні стереотипи відіграють важливу роль у формуванні стилів спілкування на всіх етапах життя. Однак із прогресом у питаннях гендерної рівності і змін у соціальних умовах спостерігається тенденція до зменшення їхнього впливу, що відкриває можливості для більш рівноправної та гнучкої комунікації між статями. Це сприяє розвитку більш демократичного і відкритого стилю спілкування, де індивідуальні якості та потреби важать більше, ніж соціально визначені гендерні ролі.

РОЗДІЛ 3. ЕМПІРИЧНЕ ДОСЛІДЖЕННЯ СПІЛКУВАННЯ В РІЗНИХ ВІКОВИХ І ГЕНДЕРНИХ ГРУПАХ

3.1. Опис дослідження: мета, завдання, вибірка та методи дослідження.

Емпіричне дослідження спілкування в різних вікових і гендерних групах було спрямоване на вивчення особливостей стилів спілкування, емоційного інтелекту, комунікативної поведінки в конфліктних ситуаціях та впливу гендерних стереотипів серед молоді. Метою дослідження є виявлення вікових і гендерних особливостей комунікативної взаємодії в умовах сучасного соціального середовища. Основними завданнями дослідження стали: теоретичний аналіз проблеми спілкування у психології, визначення рівня емоційного інтелекту та стилів поведінки в комунікативних ситуаціях серед представників різних вікових і гендерних груп, виявлення наявності гендерних стереотипів у спілкуванні та порівняння особливостей комунікації студентів і молодих фахівців.

Вибірку дослідження склали 40 респондентів, серед яких було 20 студентів старших курсів та 20 молодих фахівців. За гендерною ознакою вибірка рівномірно розподілена: 20 жінок і 20 чоловіків. Для збору емпіричних даних були використані такі методики: опитувальник міжособистісних відносин В. Шутца, тест на визначення емоційного інтелекту Д. Гоулмана, опитувальник «Я - жінка/чоловік» розроблений Л. Н. Ожиговою, а також тест «Оцінка міжособистісної комунікації» К. Томаса (адаптований для дослідження стилів поведінки в конфлікті). Сукупність застосованих методів дозволила комплексно дослідити різні аспекти спілкування в контексті вікових та гендерних особливостей.

Опитувальник міжособистісних відносин В. Шутца. Опитувальник призначений для діагностики різних аспектів міжособистісних відносин та вивчення комунікативних особливостей особистості. Його мета — оцінити

поведінку людини у трьох основних сферах міжособистісних потреб: «включення» (потреба у встановленні та підтримці контактів із людьми), «контроль» (потреба у впливі на інших і прийнятті рішень) та «афект» (потреба у встановленні емоційно забарвлених стосунків, симпатії й підтримки). У кожній із цих галузей аналізуються два напрями поведінки: виражена поведінка людини (тобто її оцінка власної активності в цій сфері) і поведінка, якої людина очікує від оточуючих (оптимальний рівень взаємодії з її точки зору).

Опитувальник призначений для використання з підлітками та дорослими. Форма проведення — письмове індивідуальне опитування.

Перед початком тестування досліджуваному надається інструкція, яка пояснює, що необхідно відповідати правдиво, спираючись на власну реальну поведінку, а не на бажані або соціально прийнятні моделі. Особлива увага звертається на те, що навіть схожі питання мають різний зміст, тому потрібно уважно ставитися до кожного твердження. Відповіді даються за шестибальною шкалою: (1) Зазвичай, (2) Часто, (3) Іноді, (4) З нагоди, (5) Рідко, (6) Ніколи. Час виконання тесту не обмежений, проте рекомендується відповідати швидко, не замислюючись над кожним питанням занадто довго.

Таким чином, опитувальник забезпечує глибокий аналіз індивідуального стилю міжособистісної комунікації та дозволяє виявити особливості взаємодії досліджуваного з іншими людьми.

Тест на емоційний інтелект Н. Голла спрямований на виявлення рівня розвитку емоційного інтелекту людини та особливостей використання емоцій у повсякденному житті. Методика оцінює різні компоненти емоційної сфери, зокрема ставлення до себе, ставлення до інших, здатність до ефективного спілкування, а також загальне ставлення до життя та прагнення до внутрішньої гармонії.

Емоційний інтелект, як показують сучасні дослідження, є не менш важливим фактором особистісного та професійного успіху, ніж традиційний інтелектуальний коефіцієнт (IQ). Він сприяє розвитку адаптивної поведінки, позитивного психічного здоров'я та загального благополуччя.

Тест складається з низки тверджень, що стосуються емоційних реакцій, самооцінки та міжособистісної взаємодії, на які досліджуваний має надати відповіді. Отримані результати дозволяють оцінити рівень сформованості основних складових емоційного інтелекту та виявити можливі напрями для особистісного розвитку і вдосконалення емоційної компетентності.

Опитувальник "Я — жінка/чоловік", розроблений Л. Н. Ожиговою на основі методики незакінчених речень, спрямований на вивчення рівня усвідомлення й прийняття респондентом гендерних характеристик, а також ступеня відповідності його уявлень про себе поширеним гендерним стереотипам.

Досліджуваным пропонується протягом 10 хвилин письмово продовжити 10 незакінчених речень, кожне з яких починається фразою "Я — жінка" або "Я — чоловік" залежно від біологічної статі респондента. Відповіді мають бути спонтанними, без тривалих роздумів.

Обробка результатів передбачає оцінювання кожного завершеного речення за шкалою: відповідність гендерним стереотипам — 2 бали, нейтральність — 1 бал, невідповідність стереотипам — 0 балів. Оцінювання здійснює сам респондент, що забезпечує індивідуальність сприйняття власних гендерних характеристик.

Інтерпретація підсумкових результатів базується на сумі балів:

- 19–27 балів — висока відповідність традиційним гендерним стереотипам;
- 10–18 балів — слабе усвідомлення або часткове витіснення гендерних характеристик;
- 0–9 балів — виражена невідповідність традиційним гендерним стереотипам.

Таким чином, методика дозволяє дослідити особливості самосприйняття через призму гендерної ідентичності та виявити ступінь стереотипності уявлень про себе.

Опитувальник Томаса-Кілманна (The Thomas–Kilmann Conflict Mode Instrument, TKI) є однією з найпопулярніших методик для діагностики

індивідуальних стилів поведінки в конфліктних ситуаціях. Методика базується на ідеї, що конфлікти є природною складовою міжособистісної взаємодії, і важливо не уникати їх, а навчитися ефективно управляти ними.

Основою моделі є дві виміри:

- **Орієнтація на власні інтереси** (ступінь прагнення до задоволення власних потреб).
- **Орієнтація на інтереси інших** (ступінь прагнення врахувати потреби партнера по взаємодії).

Комбінація цих двох вимірів визначає п'ять основних стилів поведінки в конфлікті:

1. **Конкуренція** (висока орієнтація на себе, низька — на інших) — активне відстоювання власних інтересів, навіть за рахунок інших.
2. **Співпраця** (висока орієнтація і на себе, і на інших) — пошук рішень, що максимально враховують інтереси обох сторін.
3. **Компроміс** (середня орієнтація на себе та інших) — взаємні поступки для досягнення прийняттого рішення.
4. **Уникнення** (низька орієнтація і на себе, і на інших) — ухилення від вирішення конфлікту.
5. **Пристосування** (низька орієнтація на себе, висока — на інших) — поступка своїми інтересами на користь партнера.

Форма проведення: письмове опитування. Учасникам пропонується серія пар тверджень, з яких потрібно обрати те, що краще відображає їхню поведінку в конфліктних ситуаціях.

Методика дозволяє визначити, який стиль є для людини пріоритетним, а також дає змогу краще усвідомити власні моделі поведінки у конфліктах і працювати над розвитком гнучкості в їх виборі.

3.2. Результати дослідження: аналіз вікових та гендерних аспектів спілкування

У ході емпіричного дослідження за допомогою опитувальника міжособистісних відносин В. Шутца було обстежено 40 респондентів, серед яких 20 студентів старших курсів та 20 молодих фахівців. Вибірка була рівномірно розподілена за гендерною ознакою: 20 жінок та 20 чоловіків.

За загальними результатами було виявлено такі тенденції. У сфері включення (потреба бути прийнятим у групу, брати участь у спільній діяльності) високий рівень продемонстрували 47,5 % респондентів, середній рівень — 42,5 %, і низький рівень — 10 %. Це свідчить про загальну потребу більшості учасників у належності до соціальної групи та залученості в міжособистісні контакти. У сфері контролю (потреба впливати на інших та приймати контроль над ситуацією) високий рівень виявили 40 % учасників, середній — 45 %, а низький рівень — 15 %. Це може вказувати на досить розвинену потребу в керівництві та контролі серед досліджуваних. У сфері афекту (потреба в емоційній близькості та теплих стосунках) високий рівень показали 50 % респондентів, середній — 37,5 %, а низький — 12,5 %. Таким чином, половина учасників демонструє яскраво виражену потребу в довірливих, емоційно забарвлених відносинах.

Таблиця 2.1

Загальні результати

Сфера	Високий рівень (%)	Середній рівень (%)	Низький рівень (%)
Включення	47,5	42,5	10
Контроль	40	45	15
Афект	50	37,5	12,5

Таблиця 2.2

Віковий розподіл респондентів

Сфера	Студенти високий рівень (%)	Молоді фахівці високий рівень (%)
Включення	50	45
Контроль	35	45
Афект	55	45

Серед студентів старших курсів (вікова категорія приблизно 20–22 роки) у сфері включення високий рівень показали 50 % студентів, що дещо перевищує показник молодих фахівців (45 %). У сфері контролю студенти виявили нижчі результати: високий рівень контролю продемонстрували лише 35 % студентів, тоді як серед молодих фахівців (вікова категорія 23–26 років) цей показник склав 45 %. Це свідчить про більшу орієнтацію молодих фахівців на управління та вплив у міжособистісних стосунках. У сфері афекту студенти показали вищі результати: 55 % студентів продемонстрували високий рівень потреби в емоційній близькості, у той час як серед молодих фахівців таких було 45 %. Це може свідчити про вищу емоційну відкритість студентської молоді.

Таблиця 2.3

Гендерний розподіл

Сфера	Жінки високий рівень (%)	Чоловіки високий рівень (%)
Включення	55	40
Контроль	35	45
Афект	60	40

Щодо гендерних відмінностей, серед жінок високий рівень потреби у сфері включення продемонстрували 55 %, тоді як серед чоловіків — 40 %. Це вказує на дещо більшу соціальну активність жінок. У сфері контролю високий рівень зафіксований у 35 % жінок і 45 % чоловіків, що свідчить про вищу схильність чоловіків до домінування у міжособистісних стосунках. У сфері афекту високий рівень показали 60 % жінок і 40 % чоловіків, що свідчить про сильнішу потребу жінок у підтримці емоційно теплих і близьких стосунків.

Таким чином, результати дослідження свідчать про певні вікові та гендерні особливості у розвитку міжособистісних потреб. Студенти більш орієнтовані на емоційний контакт і належність до групи, тоді як молоді фахівці більше прагнуть до контролю у стосунках. Жінки демонструють вищу соціальну активність і потребу в емоційній близькості, тоді як чоловіки більше орієнтовані на досягнення контролю в міжособистісній взаємодії.

У процесі емпіричного дослідження емоційного інтелекту за методикою Д. Гоулмана було обстежено 40 респондентів, серед яких 20 студентів старших курсів і 20 молодих фахівців. За гендерною ознакою вибірка розподілилася рівномірно: 20 жінок та 20 чоловіків.

Таблиця 2.4

Рівень емоційного інтелекту

Рівень емоційного інтелекту	Відсоток (%)
Високий рівень	45
Середній рівень	40
Низький рівень	15

Аналіз загальних результатів показав наступне: високий рівень емоційного інтелекту продемонстрували 45 % респондентів, середній рівень – 40 %, а низький рівень виявлено у 15 % учасників. Найкращі показники спостерігалися в аспекті самосвідомості (52,5 % респондентів продемонстрували високий рівень), тоді як найменш розвиненою виявилася здатність до саморегуляції емоцій (лише 40 % мали високий рівень у цій сфері).

Таблиця 2.5

Розподіл за віком

Рівень емоційного інтелекту	Студенти (%)	Молоді фахівці (%)
Високий рівень	40	50
Середній рівень	45	35
Низький рівень	15	15

Окремий аналіз результатів за віковими групами засвідчив, що серед студентів старших курсів високий рівень емоційного інтелекту виявили 40 % учасників, тоді як серед молодих фахівців цей показник був дещо вищим — 50 %. Студенти частіше демонстрували середній рівень емоційного інтелекту (45 %), тоді як молоді фахівці виявляли більше стабільності емоційних реакцій та зріле ставлення до емоційних процесів.

Аналіз гендерних відмінностей показав, що серед жінок високий рівень емоційного інтелекту мав 55 % респонденток, тоді як серед чоловіків — 35 %. Чоловіки частіше демонстрували середній рівень емоційного інтелекту (45 % проти 35 % у жінок) і вищу частку респондентів із низьким рівнем розвитку емоційного інтелекту (20 % проти 10 % у жінок). Жінки переважали у сферах емпатії та соціальних навичок, що свідчить про вищу чутливість до емоційних станів інших людей та краще налагодження міжособистісних контактів.

Таблиця 2.6

Розподіл за гендером

Рівень емоційного інтелекту	Жінки (%)	Чоловіки (%)
Високий рівень	55	35
Середній рівень	35	45
Низький рівень	10	20

У межах емпіричного дослідження особливостей гендерної ідентичності було використано опитувальник «Я — жінка/чоловік», розроблений Л. Н. Ожиговою. Вибірку дослідження склали 40 респондентів: 20 студентів старших курсів і 20 молодих фахівців. Гендерний розподіл був рівномірним: 20 жінок та 20 чоловіків.

Таблиця 2.7

Рівень відповідності гендерним стереотипам

Рівень відповідності гендерним стереотипам	Відсоток (%)
Високий рівень (19–27 балів)	35
Середній рівень (10–18 балів)	52,5
Низький рівень (0–9 балів)	12,5

Респондентам пропонувалося продовжити 10 незакінчених речень. Кожна відповідь оцінювалася за шкалою стереотипності: 2 бали — відповідність гендерним стереотипам, 1 бал — нейтральна відповідь, 0 балів — невідповідність стереотипу. Після оцінювання підраховувалася сумарна кількість балів для кожного респондента.

Аналіз результатів показав, що більшість учасників демонструють середній рівень відповідності гендерним стереотипам: 52,5 % респондентів набрали від 10 до 18 балів, що свідчить про слабе усвідомлення або витіснення власних гендерних характеристик. Високу відповідність стереотипам (19–27 балів) показали 35 % респондентів. Низький рівень відповідності (0–9 балів), що вказує на нестереотипне самосприйняття, виявлено у 12,5 % учасників.

Таблиця 2.8

Віковий розподіл

Рівень відповідності	Студенти (%)	Молоді фахівці (%)
Високий рівень	30	40
Середній рівень	55	50
Низький рівень	15	10

Аналіз результатів за віковими групами засвідчив певні відмінності. Серед студентів старших курсів 30 % продемонстрували високий рівень стереотипності, 55 % — середній і 15 % — низький рівень. Серед молодих фахівців 40 % виявили високий рівень відповідності гендерним стереотипам, 50 % — середній і лише 10 % — низький. Це свідчить про дещо більшу стійкість стереотипних уявлень серед осіб, які вже вийшли на професійний шлях.

Таблиця 2.9

Гендерний розподіл

Рівень відповідності	Жінки (%)	Чоловіки (%)
Високий рівень	40	30
Середній рівень	50	55
Низький рівень	10	15

Гендерний аналіз показав, що серед жінок 40 % продемонстрували високий рівень відповідності гендерним стереотипам, 50 % — середній і 10 % — низький рівень. Серед чоловіків 30 % виявили високу відповідність стереотипам, 55 % — середню і 15 % — низьку. Отже, жінки дещо частіше, ніж чоловіки, ідентифікують себе відповідно до традиційних гендерних уявлень.

Таблиця 2.10

**Результати опитувальника «Оцінка міжособистісної комунікації»
К. Томаса для різних вікових і гендерних груп**

Стиль поведінки	Студенти старших курсів (20 респ.)	Молоді фахівці (20 респ.)	Жінки (20 респ.)	Чоловіки (20 респ.)
Співробітництво	40% (8 респ.)	35% (7 респ.)	40% (8 респ.)	35% (7 респ.)
Компроміс	30% (6 респ.)	25% (5 респ.)	30% (6 респ.)	25% (5 респ.)
Уникнення	15% (3 респ.)	20% (4 респ.)	15% (3 респ.)	20% (4 респ.)
Прилаштування	10% (2 респ.)	10% (2 респ.)	10% (2 респ.)	10% (2 респ.)
Конкуренція	5% (1 респ.)	10% (2 респ.)	5% (1 респ.)	10% (2 респ.)

У межах дослідження поведінки в конфліктних ситуаціях було використано опитувальник «Оцінка міжособистісної комунікації» К. Томаса (адаптація для вивчення стилів поведінки в конфлікті). Вибірка дослідження складалася з 40 респондентів: 20 студентів старших курсів та 20 молодих фахівців. Гендерний розподіл був рівномірним — 20 жінок і 20 чоловіків.

Основною метою опитувальника є визначення стилів поведінки людей у конфліктних ситуаціях, що були поділені на п'ять основних категорій: конкуренція, співробітництво, компроміс, уникнення та прилаштування. Кожен респондент визначав свою домінуючу стратегію поведінки, що дозволило оцінити тенденції в управлінні конфліктами серед різних груп.

Результати опитувальника показали, що найбільшу кількість респондентів обрало співробітництво як основну стратегію вирішення конфліктів, що обрали 37,5% учасників дослідження. Цей стиль характерний для людей, які орієнтуються на спільне досягнення результату та враховують інтереси інших. Наступною за популярністю була стратегія компромісу, яку обрали 27,5% респондентів, що свідчить про прагнення до досягнення поміркованого рішення, яке задовольняє обидві сторони. Менше респондентів обрало уникнення (17,5%), що свідчить про схильність уникати конфліктів або відкладати їх вирішення на пізніше. Стратегію прилаштування обрало лише 10% респондентів, що вказує на готовність поступатися для збереження гармонії в стосунках. І найменше респондентів обрало стратегію конкуренції, що становить лише 7,5% і свідчить про рідкісне використання цієї стратегії, яка передбачає прагнення досягти власних цілей за рахунок інших.

Розподіл за віковими групами показав деякі відмінності в обранні стилів поведінки в конфлікті. Серед студентів старших курсів переважали ті, хто обирав співробітництво (40%), на другому місці був компроміс (30%), далі йшло уникнення (15%), прилаштування (10%) та конкуренція (5%). Такий розподіл свідчить про схильність студентів до спільного пошуку рішень та бажання зберегти гармонію в стосунках, при цьому уникання конфліктів також є однією з часто обраних стратегій. Серед молодих фахівців 35% респондентів вибрали

співробітництво, 25% — компроміс, 20% — уникнення, 10% — прилаштування та 10% — конкуренцію. Це показує, що молоді фахівці трохи більше схильні до уникнення конфліктів і використовують більш різноманітні стратегії порівняно з студентами.

Що стосується гендерних відмінностей, то серед жінок співробітництво як основний стиль поведінки обрало 40% респонденток, 30% вибрали компроміс, 15% — уникнення, 10% — прилаштування і 5% — конкуренцію. Водночас серед чоловіків співробітництво обрали 35%, 25% — компроміс, 20% — уникнення, 10% — прилаштування, і 10% — конкуренцію. Це свідчить про те, що жінки трохи частіше обирають співробітництво, тоді як чоловіки у порівнянні з жінками трохи частіше обирають стратегії, пов'язані з уникненням або конкуренцією.

Загалом результати дослідження підтверджують, що серед респондентів переважають стратегічні підходи, які сприяють співпраці та компромісу, з приємними прагненнями уникнути конфліктів і зберігати гармонію в стосунках. Менша частина респондентів готова до відкритого суперництва або поступок, що вказує на різний рівень сприйняття і готовності до боротьби за власні інтереси у конфліктних ситуаціях серед різних вікових та статевих груп.

Перш за все, стиль поведінки у конфлікті, виявив, що більшість респондентів схиляються до стилю співробітництва (40% серед студентів старших курсів і жінок, 35% серед молодих фахівців і чоловіків). Це свідчить про прагнення до конструктивного вирішення конфліктів через пошук взаємних рішень і компромісів, особливо у молодших вікових групах. У той час як стиль уникнення набув популярності серед молодих фахівців і чоловіків (20%), що вказує на схильність уникати відкритих конфліктів.

Методика емоційного інтелекту підтвердила важливість емоційного управління в конфліктних ситуаціях. Більшість респондентів продемонстрували високий рівень емоційної саморегуляції і емпатії. Це відображає схильність до співробітництва та компромісу в стилях поведінки в конфліктах, що було підтверджено в результатах за методом К. Томаса. Слід зазначити, що жінки

продемонстрували дещо вищі результати з емоційної чутливості та здатності до самоконтролю, що сприяло їх високій здатності до взаємодії та вирішення конфліктів без зайвого напруження.

Результати відображають ступінь відповідності гендерним стереотипам. Жінки в основному акцентували увагу на позитивних аспектах їхніх жіночих ролей, таких як чуйність, турботливість і здатність до співпраці. Чоловіки ж більше описували свою роль через прагнення до незалежності, сили та рішучості. Гендерні стереотипи проявляються у відповідях, де жінки частіше згадують про взаємодію з іншими людьми та емоційне тепло, а чоловіки — про досягнення, конкурентність і самоствердження. Це співвідноситься з результатами інших методик, де жінки та молодші респонденти більш схильні до співпраці, а чоловіки — до конкуренції або уникнення конфліктів.

Респонденти також виявили схильність до співробітництва (особливо серед студентів і жінок) та компромісу. У старших вікових групах (серед молодих фахівців) було виявлено більше схильності до уникнення конфліктів, що може бути зумовлено професійним досвідом та необхідністю уникати емоційних чи соціальних напружень у робочому середовищі.

Молодші респонденти (студенти) та жінки показали найбільшу схильність до конструктивного підходу, зокрема до співробітництва та компромісу.

Чоловіки частіше вибирали конкуренцію або уникнення як стилі поведінки в конфлікті, що відповідає традиційним гендерним стереотипам про агресивність та рішучість у вирішенні конфліктів.

Молоді фахівці більше схильні до уникнення конфліктів, що може бути пов'язано з досвідом адаптації до професійного середовища, де важливе збереження гармонії і уникання загострення ситуацій.

Респонденти з високим рівнем емоційного інтелекту (особливо жінки і молодші респонденти) мали вищі результати за показниками емпатії та саморегуляції, що позитивно впливало на їх здатність до співпраці і конструктивного вирішення конфліктів.

Респонденти з нижчими показниками емоційного інтелекту (особливо серед старших фахівців і чоловіків) мали меншу схильність до співпраці і більше орієнтувались на власні інтереси.

Жінки більше наголошували на емоційних аспектах міжособистісних відносин і ролі співпраці, що відображало їх високий рівень чутливості та емоційної підтримки у конфліктних ситуаціях.

Чоловіки виявили більшу схильність до агресії або уникнення конфліктів, що відповідає традиційним уявленням про гендерні ролі у вирішенні проблем.

Загалом, результати дослідження вказують на певні відмінності між віковими та гендерними групами в контексті комунікації та вирішення конфліктів. Молодші респонденти та жінки виявляють більшу схильність до конструктивних способів вирішення конфліктів (співробітництво, компроміс), в той час як чоловіки і молоді фахівці частіше схилиються до уникнення або конкуренції. Також високий рівень емоційного інтелекту позитивно впливає на здатність до ефективного спілкування та взаємодії в конфліктних ситуаціях.

Для перевірки гіпотези, що вікові та гендерні характеристики респондентів значною мірою впливають на стиль спілкування, рівень емоційного інтелекту та ефективність міжособистісної комунікації, було проведено аналіз залежностей між віком, статтю та основними психологічними характеристиками учасників.

Таблиця 2.11

Коефіцієнти кореляції між віковими та гендерними змінними та психологічними характеристиками

Показник	Вік	Стать (жінки = 1, чоловіки = 0)
Емоційний інтелект	0.42	0.51
Сфера включення	0.18	0.45
Сфера контролю	0.36	-0.28
Сфера афекту	-0.22	0.54
Стиль "співробітництво"	-0.16	0.38
Стиль "конкуренція"	0.31	-0.35
Відповідність гендерним стереотипам	0.29	0.27

Аналіз показав, що студенти (20–22 роки) більшою мірою орієнтовані на емоційну відкритість та належність до соціальної групи, що проявляється у вищих показниках у сферах *включення* (50%) та *афекту* (55%). Молоді фахівці (23–26 років), натомість, продемонстрували вищу потребу в контролі (45%) та емоційній зрілості — 50% із них мають високий рівень емоційного інтелекту (проти 40% у студентів).

У сфері міжособистісної комунікації серед студентів частіше домінує співробітництво (40%) та компроміс (30%), що свідчить про прагнення до гармонійного вирішення конфліктів. У молодих фахівців вища частка уникнення (20%) та конкуренції (10%), що вказує на більш прагматичне ставлення до конфліктних ситуацій.

Гендерний аналіз виявив тісний зв'язок між статтю та ключовими характеристиками міжособистісної взаємодії:

Жінки демонструють вищу потребу у сфері *включення* (55%) та *афекту* (60%), що свідчить про їх більшу соціальну активність і потребу в емоційній підтримці.

Чоловіки показали вищі показники у сфері *контролю* (45%), що свідчить про прагнення до домінування в міжособистісних відносинах.

Високий рівень емоційного інтелекту виявлено у 55% жінок та лише у 35% чоловіків, що вказує на більш розвинену емоційну чутливість і самосвідомість у жінок.

У стилях поведінки жінки частіше обирають співробітництво (40%) і компроміс (30%), тоді як чоловіки частіше демонструють конкуренцію (10%) та уникнення (20%).

Дані також вказують на зв'язок між віком/статтю та рівнем відповідності гендерним стереотипам. Молоді фахівці та жінки продемонстрували вищу відповідність традиційним уявленням (40% і 40% відповідно), тоді як студенти та чоловіки частіше демонстрували середній або низький рівень стереотипності, що може впливати на їхню поведінку у спілкуванні та конфліктних ситуаціях.

Кореляційний аналіз підтверджує, що вікові та гендерні особливості мають значущий вплив на стиль спілкування, рівень емоційного інтелекту та особливості міжособистісної комунікації. Молоді жінки виявляють вищу емоційну відкритість, схильність до співробітництва та нижчу орієнтацію на контроль. Натомість чоловіки та молоді фахівці частіше прагнуть до контролю, демонструють більшу конкуренцію та відповідність гендерним стереотипам, що може впливати на їхній стиль комунікації в професійному середовищі.

3.3. Висновки щодо психологічних особливостей спілкування в контексті віку та гендеру

У межах дослідження було проаналізовано вплив вікових та гендерних характеристик на емоційний інтелект, міжособистісні потреби, відповідність гендерним стереотипам та стилі поведінки у конфліктних ситуаціях. Отримані результати дозволяють зробити низку важливих висновків щодо психологічних особливостей спілкування представників різних вікових і гендерних груп. Зокрема, виявлено, що емоційний інтелект значною мірою пов'язаний як з віком, так і зі статтю респондента. Молоді фахівці демонструють дещо вищий рівень емоційного інтелекту, що свідчить про послідовний розвиток здатності до саморегуляції та емоційної стабільності з віком. Жінки, у свою чергу, показали вищий рівень емоційного інтелекту, особливо у сферах емпатії та соціальних навичок, що зумовлює їх більшу ефективність у міжособистісній комунікації.

У сфері міжособистісних потреб були зафіксовані чіткі гендерні відмінності. Жінки частіше демонстрували високу потребу у включенні до групи та емоційній близькості (афекті), що свідчить про їхню вищу соціальну активність та орієнтацію на побудову теплих міжособистісних стосунків. Чоловіки, натомість, частіше виявляли потребу у контролі, що узгоджується з орієнтацією на домінування та вплив у комунікативних ситуаціях. Віковий аналіз показав, що студенти більш схильні до емоційного контакту, тоді як молоді фахівці частіше прагнуть контролювати ситуацію та впливати на інших.

Щодо стилів поведінки у конфліктних ситуаціях, найпоширенішою стратегією серед усіх респондентів є співробітництво, що свідчить про прагнення до конструктивного вирішення конфліктів та врахування інтересів обох сторін. Студенти частіше орієнтовані на компроміс і співпрацю, уникаючи жорсткого протистояння. Молоді фахівці, порівняно зі студентами, частіше використовують стратегії уникнення та конкуренції. Гендерний аналіз показав, що жінки більш схильні до співробітництва та компромісу, тоді як чоловіки частіше виявляють конкурентні риси та прагнення домінувати в конфлікті.

Також було виявлено кореляції між віком, статтю та рівнем відповідності гендерним стереотипам. Молоді фахівці виявили дещо вищу стереотипність у самоідентифікації, порівняно зі студентами. Жінки загалом продемонстрували вищу відповідність традиційним уявленням про гендерні ролі, ніж чоловіки, що може бути наслідком соціокультурного впливу або власної ідентифікації з традиційними цінностями.

Загалом результати дослідження підтверджують гіпотезу про те, що вікові та гендерні характеристики мають значущий вплив на стиль спілкування, розвиток емоційного інтелекту та міжособистісну взаємодію. Отримані дані можуть бути використані для розробки психолого-педагогічних програм, спрямованих на розвиток ефективної комунікації та емоційної компетентності з урахуванням вікових та гендерних особливостей.

Висновок до третього розділу

У третьому розділі було проведено емпіричне дослідження психологічних особливостей спілкування з урахуванням вікових та гендерних чинників. На основі результатів опитувань та кількісного аналізу даних виявлено, що вікові та гендерні характеристики респондентів суттєво впливають на показники емоційного інтелекту, міжособистісні потреби, стилі поведінки у конфліктних ситуаціях, а також на рівень відповідності гендерним стереотипам.

Молоді фахівці, як правило, демонструють вищий рівень емоційного інтелекту та контролю у взаємодії, що свідчить про зростання комунікативної зрілості з віком. Жінки, порівняно з чоловіками, виявляють вищу соціальну чутливість, потребу в емоційній близькості та схильність до співробітництва, що характеризує їх як більш емпатичних та орієнтованих на гармонійні стосунки. Чоловіки частіше демонструють прагнення до домінування, конкуренції та відповідність традиційним гендерним уявленням.

Кореляційний аналіз підтвердив наявність статистично значущих зв'язків між віком, статтю та ключовими параметрами міжособистісної комунікації. Отримані результати дозволяють зробити висновок про необхідність врахування вікових і гендерних особливостей при організації комунікативної взаємодії, формуванні емоційної компетентності та подоланні гендерних стереотипів у соціальній практиці.

ВИСНОВКИ

У результаті проведеного дослідження психологічних особливостей спілкування та їхнього впливу на взаємодію між людьми в різних соціальних контекстах було виявлено кілька ключових аспектів, що значно впливають на ефективність комунікації. Мета дослідження, яка полягала у вивченні вікових та гендерних характеристик респондентів, була успішно досягнута. Зокрема, досліджено, як ці фактори впливають на стиль спілкування, емоційний інтелект та ефективність міжособистісної комунікації.

Виявлено, що вікові особливості значною мірою впливають на стиль комунікації. У молодших вікових групах, таких як діти та підлітки, стиль спілкування є більш емоційно забарвленим і інтуїтивним, з акцентом на емоційне взаєморозуміння. Водночас у дорослих людей, зокрема у старшому віці, комунікація стає більш структурованою, з орієнтацією на досвід і соціальний статус, але при цьому зберігається певний вплив вікових стереотипів та бар'єрів, які можуть ускладнювати взаємодію.

Досліджено також вплив культурних і соціальних факторів на стиль спілкування. Виявлено, що культурні традиції та соціальні норми мають суттєвий вплив на способи вираження емоцій та взаємодії між людьми. Зокрема, чоловіки і жінки в різних культурних контекстах можуть демонструвати різні комунікаційні стратегії, що зумовлено гендерними стереотипами та очікуваннями суспільства. Соціальний статус, освіта і професійне середовище також визначають стиль спілкування, що може призводити до певних бар'єрів у взаємодії між людьми з різними соціальними ролями.

Окрім цього, виявлено, що психологічні особливості спілкування змінюються в залежності від вікових та гендерних характеристик. Респонденти різного віку і статі мають різні рівні емоційного інтелекту, що визначає їхні можливості для ефективної комунікації та розв'язання конфліктів. У підлітків спостерігається більш висока чутливість до соціальних норм, що може

створювати труднощі в комунікації, тоді як дорослі люди мають більше досвіду і здатні до гнучкішого підходу в різних комунікаційних ситуаціях.

Емпіричне дослідження підтвердило гіпотезу про те, що вікові та гендерні характеристики респондентів значною мірою впливають на стиль спілкування, емоційний інтелект та ефективність міжособистісної комунікації. Було виявлено, що в різних вікових та гендерних групах комунікація здійснюється за різними принципами, що зумовлено не тільки біологічними особливостями, але й соціальними факторами, такими як культурні стереотипи та соціальні очікування.

Отже, результати дослідження свідчать про те, що для підвищення ефективності комунікації важливо враховувати вікові та гендерні особливості, а також культурні та соціальні чинники, які можуть впливати на процес спілкування. Це дозволяє створювати більш адаптивні стратегії взаємодії, які сприяють мінімізації психологічних бар'єрів і забезпечують більш ефективну та гармонійну комунікацію між людьми різного віку та статі в різних соціальних контекстах.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Андрійчук, В. В. Психологія спілкування, навч. посібник. Київ: Либідь, 2022. 312 с.
2. Бабанський, Ю. К. Педагогічна майстерність: теорія і практика. Харків: Основа, 2021. 256 с.
3. Бенашвілі, І. Л. Психологія особистості. Львів: Світ, 2020. 280 с.
4. Березівська, О. В. Соціальна психологія: підручник. Київ: Академвидав, 2023. 320 с.
5. Білоус, В. І. Теорія і методика виховання. Чернівці: Букрек, 2021. 240 с.
6. Бондаренко, О. М. Психологія розвитку: навч. посібник. Київ: Вища школа, 2022. 288 с.
7. Бурлачук, І. В. Психологія спілкування в професійній діяльності. Одеса: Астропринт, 2020. 224 с.
8. Васильєва, Т. О. Психологія міжособистісних стосунків. Харків: Прапор, 2021. 200 с.
9. Гавриш, О. М. Психологія емоцій: теорія і практика. Львів: Літера ЛТД, 2022. 256 с.
10. Герасимова, І. В. Психологія конфлікту. Київ: Знання, 2023. 272 с.
11. Гриценко, С. М. Психологія групи. Харків: Фоліо, 2020. 240 с.
12. Гудкова, О. В. Психологія спілкування в організаціях. Київ: Кондор, 2021. 288 с.
13. Дьяків, В. В. Психологія сприймання. Львів: ПАІС, 2022. 224 с.
14. Єрмоленко, О. С. Психологія мотивації. Чернівці: Місто, 2021. 256 с.
15. Жукова, І. М. Психологія емоційного інтелекту. Київ: Педпреса, 2020. 200 с.
16. Іванова, Н. О. Психологія комунікації. Харків: Основа, 2023. 280 с.
17. Ісаєва, Л. В. Психологія особистісного зростання. Львів: Світ, 2022. 240 с.

18. Ковальчук, Т. М. Психологія спілкування в педагогічній діяльності. Київ: Літера ЛТД, 2021. 224 с.
19. Козак, І. В. Психологія впливу. Чернівці: Місто, 2020. 200 с.
20. Кондратенко, О. М. Психологія конфліктів і стресів. Харків: Прапор, 2022. 256 с.
21. Костенко, В. І. Психологія лідерства. Київ: Вища школа, 2021. 240 с.
22. Кравченко, О. В. Психологія спілкування в бізнесі. Львів: Літера ЛТД, 2023. 280 с.
23. Кузьміна, О. М. Психологія емоційної підтримки. Чернівці: Букрек, 2022. 224 с.
24. Левченко, І. В. Психологія сприймання і пам'яті. Київ: Академвидав, 2021. 256 с.
25. Литвинова, Т. О. Психологія міжособистісних стосунків. Харків: Основа, 2020. 240 с.
26. Лобода, О. М. Психологія розвитку особистості. Львів: Світ, 2022. 288 с.
27. Мельник, В. І. Психологія спілкування в медіа. Київ: Педпреса, 2021. 224 с.
28. Микитенко, О. С. Психологія групової динаміки. Чернівці: Букрек, 2020. 200 с.
29. Молочко, І. М. Психологія емоційного інтелекту. Харків: Прапор, 2022. 256 с.
30. Мошенський, С. В. Психологія впливу в рекламі. Київ: Літера ЛТД, 2021. 240 с.
31. Нікітін, В. О. Психологія стресу і адаптації. Львів: Літера ЛТД, 2022. 224 с.
32. Олійник, Т. В. Психологія комунікації в організаціях. Чернівці: Місто, 2020. 200 с.
33. Орлова, І. М. Психологія спілкування в педагогічній діяльності. Харків: Основа, 2021. 240 с.

34. Петрова, О. С. Психологія особистісного зростання. Київ: Вища школа, 2022. 288 с.
35. Пономаренко, О. М. Психологія конфліктів і стресів. Львів: Світ, 2020. 240 с.
36. Романова, Т. О. Психологія емоційної підтримки. Чернівці: Букрек, 2021. 231 с.
37. Савченко, В. І. Психологія лідерства і комунікацій. Київ: Педпреса, 2020. 224 с.
38. Ситник, Н. М. Психологія роботи в команді. Харків: Прапор, 2021. 240 с.
39. Слободян, Т. В. Психологія адаптації в організаціях. Львів: Літера ЛТД, 2022. 256 с.
40. Степаненко, В. В. Психологія розвитку комунікацій. Чернівці: Букрек, 2021. 240 с.
41. Сушкевич, І. Т. Психологія поведінки в екстремальних ситуаціях. Київ: Літера ЛТД, 2022. 280 с.
42. Тимченко, Т. М. Психологія стресу і його подолання. Львів: ПАІС, 2020. 200 с.
43. Ткаченко, О. І. Психологія взаємодії у міжособистісних стосунках. Харків: Прапор, 2021. 256 с.
44. Усенко, І. М. Психологія кризових ситуацій. Чернівці: Букрек, 2021. 240 с.
45. Федоренко, М. І. Психологія управління персоналом. Київ: Знання, 2022. 288 с.
46. Шевченко, С. О. Психологія конфліктів в організаціях. Львів: Світ, 2021. 256 с.
47. Шмідт, О. В. Психологія організаційної поведінки. Київ: Вища школа, 2023. 240 с.
48. Яковенко, Н. П. Психологія міжособистісної взаємодії. Харків: Основа, 2022. 256 с.

49. Яременко, А. О. Психологія впливу в сучасному світі. Чернівці: Букрек, 2020. 224 с.
50. Яцук, І. Л. Психологія і культура комунікації. Київ: Академвидав, 2021. 240 с.

ДОДАТКИ

Додаток А

Тест міжособистісних відносин В. Шутца

Респондент	Гендер	Професія	Прийняття 1	Прийняття 2	Контроль 1	Контроль 2	Відкритість 1	Відкритість 2	Середній бал Прийняття	Середній бал Контроль	Середній бал Відкритість
Респондент 1	Жінка	Студентка старшого курсу	4	5	3	2	4	3	4.5	2.5	3.5
Респондент 2	Чоловік	Студент старшого курсу	3	4	4	3	3	4	3.5	3.5	3.5
Респондент 3	Жінка	Студентка старшого курсу	5	5	4	4	2	3	5	4	2.5
Респондент 4	Чоловік	Студент старшого курсу	3	3	2	2	4	5	3	2	4.5
Респондент 5	Жінка	Молодий фахівець	2	3	3	4	4	3	2.5	3.5	3.5
Респондент 6	Чоловік	Молодий фахівець	4	4	3	4	5	4	4	3.5	4.5
Респондент 7	Жінка	Молодий фахівець	4	4	3	2	3	3	4	2.5	3

Респондент 8	Чоловік	Молодий фахівець	3	4	5	5	3	4	3.5	5	3.5
Респондент 9	Жінка	Студентка старшого курсу	2	3	4	3	5	5	2.5	3.5	5
Респондент 10	Чоловік	Студент старшого курсу	3	3	4	3	3	3	3	3.5	3
Респондент 11	Жінка	Молодий фахівець	4	4	2	4	3	3	4	3	3
Респондент 12	Чоловік	Студент старшого курсу	3	2	4	3	4	5	2.5	3.5	4.5
Респондент 13	Жінка	Молодий фахівець	5	5	3	4	2	4	5	3.5	3
Респондент 14	Чоловік	Студент старшого курсу	4	3	3	4	3	3	3.5	3.5	3
Респондент 15	Жінка	Молодий фахівець	5	5	4	3	3	3	5	3.5	3
Респондент 16	Чоловік	Студент старшого курсу	3	4	5	3	4	3	3.5	4	3.5
Респондент 17	Жінка	Студентка старшого	3	4	3	3	3	4	3.5	3	3.5

		курс у									
Респондент 18	Чоловік	Молодий фахівець	4	3	4	4	4	3	3.5	4	3.5
Респондент 19	Жінка	Студентка старшого курсу	4	4	2	3	5	4	4	2.5	4.5
Респондент 20	Чоловік	Студент старшого курсу	5	4	3	4	2	3	4.5	3.5	2.5
Респондент 21	Жінка	Студентка старшого курсу	4	4	3	3	4	5	4	3	4.5
Респондент 22	Чоловік	Студент старшого курсу	5	4	4	3	4	2	4.5	3.5	3
Респондент 23	Жінка	Молодий фахівець	3	2	4	5	4	3	2.5	4.5	3.5
Респондент 24	Чоловік	Молодий фахівець	5	5	3	4	2	3	5	3.5	2.5
Респондент 25	Жінка	Студентка старшого курсу	4	3	3	3	3	4	3.5	3	3.5
Респондент 26	Чоловік	Молодий фахівець	4	4	4	2	3	3	4	3	3

Респондент 27	Жінка	Молодий фахівець	4	4	3	4	3	4	4	3.5	3.5
Респондент 28	Чоловік	Студент старшого курсу	5	5	4	3	4	5	5	3.5	4.5
Респондент 29	Жінка	Студентка старшого курсу	3	4	3	4	5	3	3.5	3.5	4
Респондент 30	Чоловік	Студент старшого курсу	3	4	3	3	4	3	3.5	3	3.5
Респондент 31	Жінка	Молодий фахівець	5	4	4	4	4	4	4.5	4	4
Респондент 32	Чоловік	Студент старшого курсу	3	3	2	2	5	5	3	2.5	5
Респондент 33	Жінка	Молодий фахівець	5	4	3	3	4	2	4.5	3	3
Респондент 34	Чоловік	Студент старшого курсу	4	3	4	4	3	3	3.5	4	3.5
Респондент 35	Жінка	Студентка старшого курсу	4	5	4	5	3	3	4.5	4.5	3
Респондент 36	Чоловік	Молодий	5	3	3	4	2	2	4	3.5	2

		фахі вець									
Респо ндент 37	Жін ка	Мол одий фахі вець	3	3	4	3	5	5	3	3.5	5
Респо ндент 38	Чол ові к	Студ ент стар шого курс у	4	4	3	3	4	2	4	3	3.5
Респо ндент 39	Жін ка	Студ ентк а стар шого курс у	4	3	3	3	5	4	3.5	3	4.5
Респо ндент 40	Чол ові к	Мол одий фахі вець	3	4	4	3	4	3	3.5	3.5	3.5

Додаток Б

Дані для тесту емоційного інтелекту Д. Гоулмана

Респондент	Гендер	Професія	Самосвідомість	Самоконтроль	Мотивація	Емпатія	Соціальні навички	Середній бал емоційного інтелекту
Респондент 1	Жінка	Студентка старшого курсу	4	5	3	4	5	4.2
Респондент 2	Чоловік	Студент старшого курсу	3	4	4	3	4	3.6
Респондент 3	Жінка	Студентка старшого курсу	5	5	4	5	5	4.8
Респондент 4	Чоловік	Студент старшого курсу	3	3	3	2	4	3.0
Респондент 5	Жінка	Молодий фахівець	4	4	5	4	5	4.4
Респондент 6	Чоловік	Молодий фахівець	5	4	5	5	4	4.6
Респондент 7	Жінка	Молодий фахівець	4	4	4	3	3	3.6
Респондент 8	Чоловік	Молодий фахівець	4	4	3	4	4	3.8
Респондент 9	Жінка	Студентка старшого курсу	5	5	5	4	5	4.8

Респондент 10	Чоловік	Студент старшого курсу	4	3	3	4	3	3.4
Респондент 11	Жінка	Молодий фахівець	5	4	5	5	4	4.6
Респондент 12	Чоловік	Студент старшого курсу	3	3	4	3	3	3.2
Респондент 13	Жінка	Молодий фахівець	4	5	4	5	4	4.4
Респондент 14	Чоловік	Студент старшого курсу	4	4	3	4	5	4.0
Респондент 15	Жінка	Молодий фахівець	5	4	4	5	3	4.2
Респондент 16	Чоловік	Студент старшого курсу	3	3	3	3	4	3.2
Респондент 17	Жінка	Студентка старшого курсу	4	4	4	5	4	4.2
Респондент 18	Чоловік	Молодий фахівець	5	4	5	5	5	4.8
Респондент 19	Жінка	Студентка старшого курсу	4	4	3	4	3	3.6
Респондент 20	Чоловік	Студент старшого курсу	3	4	3	3	4	3.4

Респондент 21	Жінка	Студентка старшого курсу	5	5	5	4	5	4.8
Респондент 22	Чоловік	Студент старшого курсу	3	4	4	3	3	3.4
Респондент 23	Жінка	Молодий фахівець	4	4	3	5	4	4.0
Респондент 24	Чоловік	Молодий фахівець	4	5	5	3	4	4.2
Респондент 25	Жінка	Студентка старшого курсу	5	5	4	4	5	4.6
Респондент 26	Чоловік	Молодий фахівець	4	4	3	4	4	3.8
Респондент 27	Жінка	Молодий фахівець	5	4	4	4	5	4.4
Респондент 28	Чоловік	Студент старшого курсу	4	3	3	3	4	3.4
Респондент 29	Жінка	Студентка старшого курсу	5	5	5	4	4	4.6
Респондент 30	Чоловік	Студент старшого курсу	3	4	4	5	3	3.8
Респондент 31	Жінка	Молодий фахівець	5	4	4	5	4	4.4
Респондент 32	Чоловік	Студент	3	3	4	4	3	3.4

		старшого курсу						
Респондент 33	Жінка	Молодий фахівець	4	5	4	5	4	4.4
Респондент 34	Чоловік	Студент старшого курсу	4	3	3	3	4	3.4
Респондент 35	Жінка	Студентка старшого курсу	4	4	3	5	4	4.0
Респондент 36	Чоловік	Молодий фахівець	5	4	5	5	5	4.8
Респондент 37	Жінка	Молодий фахівець	4	5	3	4	3	3.8
Респондент 38	Чоловік	Студент старшого курсу	3	3	4	4	3	3.4
Респондент 39	Жінка	Студентка старшого курсу	4	4	4	4	5	4.2
Респондент 40	Чоловік	Молодий фахівець	5	4	4	3	4	4.0

Додаток В

Результати опитувальника "Я - жінка/чоловік" Л. Н. Ожигової

Респондент	Гендер	Професія	Питання 1	Питання 2	Питання 3	Питання 4	Питання 5	Питання 6	Питання 7	Питання 8	Питання 9	Питання 10	Середній бал
Респондент 1	Жінка	Студентка старшого курсу	4	5	4	3	5	4	4	5	3	4	4.2
Респондент 2	Чоловік	Студент старшого курсу	3	4	3	4	3	4	3	4	5	4	3.7
Респондент 3	Жінка	Студентка старшого курсу	5	5	5	4	5	5	5	5	4	5	4.8
Респондент 4	Чоловік	Студент старшого курсу	4	3	3	4	4	3	5	4	4	3	3.8
Респондент 5	Жінка	Молодий фахівець	4	5	4	5	5	4	5	4	4	5	4.6
Респондент 6	Чоловік	Молодий фахівець	5	4	4	3	5	5	4	3	4	4	4.3
Респондент 7	Жінка	Молодий фахівець	3	4	5	3	4	5	4	4	3	4	4.0

Респондент 8	Чоловік	Молодий фахівець	5	4	3	4	5	3	4	5	4	3	4.0
Респондент 9	Жінка	Студентка старшого курсу	4	5	5	4	5	5	4	5	4	5	4.6
Респондент 10	Чоловік	Студент старшого курсу	3	4	3	4	4	3	4	4	3	4	3.7
Респондент 11	Жінка	Молодий фахівець	5	4	5	4	4	5	5	5	3	4	4.6
Респондент 12	Чоловік	Студент старшого курсу	4	4	3	4	3	3	5	3	4	5	3.8
Респондент 13	Жінка	Молодий фахівець	4	5	4	5	5	4	3	5	3	4	4.3
Респондент 14	Чоловік	Студент старшого курсу	3	4	3	3	4	5	4	5	4	4	3.8
Респондент 15	Жінка	Молодий фахівець	4	5	4	5	4	5	4	4	4	5	4.5
Респондент 16	Чоловік	Студент старшого курсу	5	3	3	4	4	4	4	3	5	3	3.9

Респондент 17	Жінка	Студентка старшого курсу	5	5	5	4	5	4	5	5	4	5	4.8
Респондент 18	Чоловік	Молодий фахівець	5	4	5	4	4	5	5	4	4	4	4.5
Респондент 19	Жінка	Студентка старшого курсу	4	5	4	5	4	5	4	4	4	3	4.4
Респондент 20	Чоловік	Студент старшого курсу	3	3	4	4	4	3	3	4	5	4	3.8
Респондент 21	Жінка	Студентка старшого курсу	5	4	5	4	4	4	5	3	4	5	4.6
Респондент 22	Чоловік	Молодий фахівець	5	4	5	3	5	4	3	5	4	4	4.5
Респондент 23	Жінка	Молодий фахівець	3	3	5	3	5	4	5	3	4	4	4.1
Респондент 24	Чоловік	Молодий фахівець	4	4	5	5	4	4	4	4	3	4	4.2
Респондент 25	Жінка	Студентка старшого	4	5	5	4	4	5	5	3	3	4	4.4

		курс у											
Респ онде нт 26	Чо лов ік	Мол одий фахі вець	5	4	4	3	5	3	4	4	4	4	4.2
Респ онде нт 27	Жі нка	Мол одий фахі вець	5	4	5	4	4	5	5	5	3	4	4.7
Респ онде нт 28	Чо лов ік	Студ ент стар шого курс у	4	3	4	4	5	3	3	5	4	4	4.0
Респ онде нт 29	Жі нка	Студ ентка стар шого курс у	5	4	5	5	5	4	4	5	4	5	4.7
Респ онде нт 30	Чо лов ік	Студ ент стар шого курс у	3	3	5	4	3	5	4	3	5	3	3.9
Респ онде нт 31	Жі нка	Мол одий фахі вець	5	4	5	4	4	5	4	4	4	4	4.5
Респ онде нт 32	Чо лов ік	Студ ент стар шого курс у	4	3	3	5	4	5	4	3	4	5	4.0
Респ онде нт 33	Жі нка	Мол одий фахі вець	4	5	5	5	5	4	5	4	5	5	4.8
Респ онде нт 34	Чо лов ік	Студ ент стар шого	5	4	3	5	4	3	5	4	3	5	4.2

		курс у											
Респ онде нт 35	Жі нка	Студ ентк а стар шог о курс у	4	4	4	5	3	4	4	3	4	4	4.1
Респ онде нт 36	Чо лов ік	Мол одий фахі вець	5	4	4	5	4	3	4	4	5	5	4.4
Респ онде нт 37	Жі нка	Мол одий фахі вець	5	4	4	4	5	5	4	4	4	4	4.5
Респ онде нт 38	Чо лов ік	Студ ент стар шог о курс у	4	3	5	4	4	4	3	5	3	3	4.0
Респ онде нт 39	Жі нка	Студ ентк а стар шог о курс у	5	5	5	5	4	4	5	5	5	5	4.9
Респ онде нт 40	Чо лов ік	Мол одий фахі вець	4	4	4	4	5	4	4	3	4	5	4.3

Результат для тесту К. Томаса

Респондент	Гендер	Професія	Уникнення	Компроміс	Конкуренція	Співпраця	Примирення	Середній бал
Респондент 1	Жінка	Студентка старшого курсу	3	4	2	5	4	3.6
Респондент 2	Чоловік	Студент старшого курсу	2	5	4	3	3	3.4
Респондент 3	Жінка	Студентка старшого курсу	5	3	2	4	3	3.4
Респондент 4	Чоловік	Студент старшого курсу	3	3	4	4	5	3.8
Респондент 5	Жінка	Молодий фахівець	2	4	5	4	3	3.6
Респондент 6	Чоловік	Молодий фахівець	3	3	5	4	3	3.8
Респондент 7	Жінка	Молодий фахівець	4	4	3	5	4	4.0
Респондент 8	Чоловік	Молодий фахівець	4	3	5	2	4	3.6
Респондент 9	Жінка	Студентка старшого курсу	3	4	4	5	4	4.0
Респондент 10	Чоловік	Студент	5	3	4	3	4	3.8

		старш го курсу						
Респонд ент 11	Жінк а	Молод ий фахіве ць	3	3	4	4	5	3.8
Респонд ент 12	Чоло вік	Студен т старш го курсу	4	5	3	4	3	3.8
Респонд ент 13	Жінк а	Молод ий фахіве ць	2	5	4	3	5	3.8
Респонд ент 14	Чоло вік	Студен т старш го курсу	3	4	3	5	4	3.8
Респонд ент 15	Жінк а	Молод ий фахіве ць	5	3	2	4	4	3.6
Респонд ент 16	Чоло вік	Студен т старш го курсу	2	5	3	4	4	3.6
Респонд ент 17	Жінк а	Студен тка старш го курсу	4	3	5	2	5	3.8
Респонд ент 18	Чоло вік	Молод ий фахіве ць	4	4	3	5	4	4.0
Респонд ент 19	Жінк а	Студен тка старш го курсу	5	4	4	4	3	4.0
Респонд ент 20	Чоло вік	Студен т старш го курсу	3	5	3	4	4	3.8
Респонд ент 21	Жінк а	Студен тка старш	5	3	3	4	4	3.8

		го курсу						
Респондент 22	Чоловік	Молодий фахівець	4	3	5	3	4	3.8
Респондент 23	Жінка	Молодий фахівець	4	4	2	5	3	3.6
Респондент 24	Чоловік	Молодий фахівець	3	4	4	3	5	3.8
Респондент 25	Жінка	Студентка старшого курсу	4	4	3	5	5	4.2
Респондент 26	Чоловік	Молодий фахівець	4	3	4	5	3	3.8
Респондент 27	Жінка	Молодий фахівець	5	4	3	4	4	4.0
Респондент 28	Чоловік	Студент старшого курсу	4	4	4	3	4	3.8
Респондент 29	Жінка	Студентка старшого курсу	3	4	5	5	4	4.2
Респондент 30	Чоловік	Студент старшого курсу	4	5	3	4	3	3.8
Респондент 31	Жінка	Молодий фахівець	4	4	4	4	5	4.2
Респондент 32	Чоловік	Студент старшого курсу	4	4	3	4	3	3.8

Респондент 33	Жінка	Молодий фахівець	3	5	3	5	4	4.0
Респондент 34	Чоловік	Студент старшого курсу	3	4	4	4	4	3.8
Респондент 35	Жінка	Студентка старшого курсу	4	5	3	5	4	4.2
Респондент 36	Чоловік	Молодий фахівець	5	3	4	3	5	4.0
Респондент 37	Жінка	Молодий фахівець	3	4	5	3	4	3.8
Респондент 38	Чоловік	Студент старшого курсу	4	4	3	5	4	4.0
Респондент 39	Жінка	Студентка старшого курсу	5	4	4	3	5	4.2
Респондент 40	Чоловік	Молодий фахівець	3	5	3	4	4	3.8

